
Gordana Popović*
NP "Politika"
Beograd

KULTURA I MEDIJI – GODINU DANA POSLE

Sažetak: Tekst opisuje stanje u kulturi i medijima godinu dana posle "demokratske revolucije". U njemu se razmatra promena svesti u kulturi, rekonstrukcija u muzičkoj industriji i industriji zabave, kulturna politika, kao i odnos nacionalnog i globalnog u kulturi.

Ključne reči: kulturna politika, mediji, Srbija.

"Ne mislite valjda da je ona silna omladina izašla prošle godine na ulice da bi i dalje gledala televiziju Pink?"

Ovo protivpitanje, dobijeno od jedne ovdašnje umetnice kao odgovor u blic-anketi na temu šta se promenilo na kulturnoj i medijskoj sceni u poslednjih godinu dana, možda najbolje ilustruje koliko promene, ukoliko ih uopšte ima, nisu još vidljive.

Sudeći po talasu novih ideja, strategija i planova, koji je zapljusnuo kulturnu javnost posle petog oktobra 2000. godine, s pravom se očekivala i nova kulturna slika Srbije, i to vrlo brzo. A godinu dana posle? Imamo lepo sećanje na taj polet i – podeljene pisce, podeljene izdavače, nove ljude na čelu vodećih kulturnih institucija koje i dalje vrve od starih problema, haos u muzičkoj industriji uprkos jednom lepom pokušaju da se i stanje u kulturi zabave dovede u red, još nedefinisani Zakon o radio-difuziji... Dakle, uprkos silini energije koja je zapljusnula sva polja života posle petog oktobra prošle godine, negde nešto kao da je zatajilo. Ili bismo mi hteli suviše brzo da iskoračimo iz perioda u kome je sve do te mere uništeno da je godinu dana suviše kratak period i za oporavak, a kamoli za nove korake?

Novinari koji prate kulturna zbivanja još se sećaju poleta s kojim je odmah posle petog oktobra najavljivano, a ubrzo i održano Savetovanje o kulturnoj politici i kulturnoj produkciji u Srbiji u organizaciji Centra za savremenu umetnost u Beogradu, na kome je zagovarana nova svest u kulturi, kao i projekta G 17 Plus "Implementacija novih modela gradskih kulturnih politika" ili dokumenta Demokratske stranke "Program za Beograd". Kao jedna od najunosnijih grana, što je pokazalo svetsko iskustvo, kultura mora na tržište, ali ne pijačnom logikom odnosa ponude i potražnje kao što je to bilo u prethodnoj deceniji, već obrazovanjem publike i razvijanjem kritičke svesti, "zacrtano" je tom prilikom.

* Autor je zamenik urednika kulturne rubrike u dnevnom listu *Politika*.

Godinu dana posle, republički ministar za kulturu putuje po Srbiji i dalje zagovarajući promenu svesti u kulturi i tvrdeći da promene u društvu nikada ne može da izvrši jedna posebna grupacija ili partija. Promene se dešavaju kada narod stvarno počne da menja sebe, uzvikuje ministar, agitujući gotovo svakodnevno na kulturne radnike da postanu prvi vojnici promena i, posebno, da ne očekuju i da ne traže pare od države.

Ministarstvo kulture je uporno u "osvešćenju" kulturnih institucija, pa već mesecima vodi žučne prepiske sa sindikalnim organizacijama, izdavačima i svima onima koji traže novac, što najbolje znaju redakcije kulturnih rubrika koje su gotovo svakodnevno zatrpane raznim saopštenjima iz ministarskog kabineta. Ima u tim saopštenjima i ironije na račun kafanskog mentaliteta koji je godinama krojio ovdašnju kulturnu svest. Novi republički ministar za kulturu zagovara modernu svest, naglašavajući da je egoistični, sitni, malograđanski "trip" kod nas bio toliko snažan da nismo u stanju da prepoznamo veličinu. Citirajući Johana Bojera ("Nemojmo zlatan mač duha sitniti u sitan novac iako se lepo sija"), ministar ističe da moramo prvo u sebi prepoznati veličinu, pa tek onda postati borci koji će za tu veličinu da se izbore.

U ovom "osvešćivanju" kulturnih radnika, pripomaže i Centar za permanentno obrazovanje u kulturi, umetnosti i medijima Univerziteta umetnosti u Beogradu, serijom seminara o menadžmentu u kulturi koji će biti održani po celoj Srbiji. Na prvom, održanom u Beogradu pod nazivom "Marketing u kulturi", govorilo se o marketingu u umetnosti, totalnom dizajnu, odnosima s javnošću i medijima masovnog komuniciranja. Nastavljeno je u Čačku s temom "Strateški menadžment kulturnih centara", a tri osnovna cilja ovih seminara koji će se održavati u naredne dve godine, jesu: redefinisavanje misija kulturnih centara, povećavanje nivoa kompetencije rukovodilaca i umrežavanje centara radi uspešnije razmene iskustava.

Međutim, pored ovih i sličnih nastojanja da se "promeni svest", da li se bilo šta drugo promenilo u kulturi za ovih godinu dana? Prema mišljenju viženijih kulturnih radnika Srbije, promenilo se manje nego što smo očekivali, jer se sistem kulture i rad kulturnih institucija nije temeljno prestrukturisao, baš kao ni sistem funkcionisanja samog društva. U svakom slučaju, duhovni život je i dalje potisnut u drugi plan. Drugi među njima smatraju da su promene u kulturi dugotrajni procesi i da je vreme taloženja isuviše kratko da bi se dogodile značajnije kristalizacije novih kulturno-umetničkih vrednosti i odnosa.

Novi čelnici u kulturnim ustanovama, pak, žale se da ih je dočekalo haotično stanje: nered, nerad, javašluk, kao i čitav niz nepovoljnih ugovora o poslovno-tehničkoj saradnji sklopljenih sa kafedžijama i trgovcima koje je nemoguće raskinuti. Biblioteka grada Beograda, na primer, nije imala sekretara, ali je imala ogroman račun za struju i krov koji prokišnjava. Šta su novi direktori uopšte uspeli da promene za ovih nekoliko meseci? Konkretno, novi direktor Gradske biblioteke kaže da je prvo

morao da popravi krov, pa tek posle toga da se upusti u nabavku onoga što svaka biblioteka treba da ima, u poslove oko kompjuterizacije i kadrovske politike.

Posle petog oktobra prošle godine činilo se da je najzad pobedila svest da pitanjima kulturne politike treba da se pozabave oni koji se neposredno nalaze u kulturnoj produkciji. Slučaj Slađane Milošević, predstavnice pop-kulture, koja je na osnovu svog "američkog" iskustva, a na poziv G 17 Plus, uradila elaborat o rekonstrukciji muzičke industrije kod nas i koji je, uprkos tome što je ponudio rešenja kao na dlanu, ostao nerealizovan, pokazuje da nam se to ipak samo učinilo. Ako pravo pitanje glasi "Šta JA mogu da doprinesem da do reforme dođe?", dok je sve ostalo samo priklanjanje snu kome nas je komunizam naučio, što inače ovih dana glasovito propagira ministar kulture Lečić, zašto ovaj projekat nije dobio zeleno svetlo?

Svesna da kulturi zabave pripada jedna od ključnih uloga u procesu demokratizacije, Slađana Milošević je upravo pošla od pitanja "Šta Ja mogu da učinim?" i sačinila obiman "Predlog za reformu i rekonstrukciju muzičke industrije u Jugoslaviji". Uvidevši da kod nas ne postoje čak ni adekvatni termini za ono što nedostaje, na primer za *entertainment* advokate (zadužene za industriju zabave), ona je predložila regulaciju u ovoj oblasti: donošenje zakona o monopolu, konfliktu interesa, unakrsnom ulaganju i osnivanju arbitražnog suda. Shvativši vreme posle petog oktobra kao pravi trenutak da se sve vrati tamo gde mu je mesto (umetnici na scenu, kafanske pevašice među birtijske stolove, a etikete na šund), primenila je iskustva iz SAD i Engleske predlogom da se stave etikete na sve sadržaje koji ne pripadaju "konsenzusu normalnosti". Viši porezi i više cene ne bi dozvolili da takav proizvod dominira na tržištu, čime bi se automatski sprečilo "bogaćenje kroz zloupotrebu ljudske prirode".

Slađana Milošević tvrdi da bi joj bilo dovoljno šest meseci da sve dovede u red ukoliko bi dobila "odrešene ruke". Doduše, republički ministar za kulturu imenovao ju je za koordinatora reforme muzičke industrije, ali je na tome sve i ostalo. Rezultat svega je trostruka čutnja": čuti vlast, čute mediji, čuti i baza. Doduče, podstaknuto je osnivanje asocijacije diskografa, postavljena je ideja o formiranju asocijacije menadžera i animirani stručnjaci iz te oblasti, ali se pokušaj rekonstrukcije Saveza estradnih i muzičkih umetnika Srbije (SEMUS-a) završio standardnim balkanskim scenarijem. Članovi rukovodstva ovog saveza dosetili su se kako da ponište odluku o formiranju koordinacionog tela za pitanja izmene zakonske regulative i organizacije u muzičko-estradnoj delatnosti. Sazvali su vanrednu skupštinu svih udruženja, izabrali novog predsednika i izvršni odbor i time poništili postojanje koordinacionog tela, zadržavši mesecima prikupljanu građu i dokumentaciju.

Izgleda da ni sami subjekti vlasti nisu shvatili važnost legalizovanja oblasti muzičke industrije i da se stav naših političara prema problemima

u ovoj unosnoj grani nije promenio još od Titovog vremena. Prema raspoloživim podacima, od 15 do 20 miliona maraka godišnje odlazi u privatne džepove profitera u muzičkoj industriji umesto da se kroz zakonske regulative sliva u državnu kasu. Osim problema piraterije, postoji još niz drugih: ne plaćaju se porezi, ne potpisuju se ugovori, sve transakcije se odvijaju van institucija, a najteže posledice snosi unesrećena publika nad kojom se već dve decenije vrši duhovni genocid.

Neugodno je zaista sećanje na armiju takozvanih "estradnih umetnika", pogotovo "umetnica", kojima su televizije bivšeg režima bile radno mesto sa kojeg su poručivali gde kupuju odeću, gde se friziraju, a gde hrane, uz neizostavne "muzičke tačke" – erotske poskočice ili tužbalice. Vodeće među njima potcenjivale su obrazovanje, nedolično ponašanje na sceni nazivale "umetničkom tačkom", čak pretendovale na mesto republičkog ministra za kulturu. Dok su one, nešto manje i oni, izivljavali snove svoje kafanske mladosti, talentovani i obrazovani su čamili po društvenim i umetničkim čoškovima.

Najveći problem u muzičkoj industriji predstavlja nepostojanje jednake startne osnove za sve učesnike. Ne samo što su se u prethodnom režimu nepovratno obogatili i domogli se finansijske moći, sadašnji medijski magnati nezaustavljivo vode sopstvenu kulturnu politiku. To im omogućava nepostojanje marketinške regulative koja bi trebalo da bude sastavni deo telekomunikacija i radiodifuzije. Po pravilima svetskog biznisa, medijska kuća CBS nema pravo da besplatno reklamira svoju diskografsku kuću CBS. Ne samo što je u tom slučaju dužna da sama sebi plaća cenu reklama, već na nju mora da plaća i porez. Kad bi se našim velikim medijskim kućama kao što su BK, Pink ili RTS, naplatio porez na reklame kojima nas bombarduju, bili bi više dužni nego što bi mogli da zarade. Posledica takvog stanja u nas jeste apsolutni monopol elektronskih medija koji su postali medijski koncerni sa svim svojim kompanijama, radio stanicama, print medijima i diskografskim kućama.

Nijedna javna televizijska stanica koja svojim frekvencijama pokriva teritoriju čitave zemlje ne može postojati ako nema autonomni program, niti joj se može dozvoliti da bez ikakve koordinacije sa kulturnim, ekonomskim i političkim ciljevima funkcioniše asinhrono. Na žalost, Zakon o radiodifuziji doživljava svoju petu verziju za koju se već govori da nije konačna i problem se odlaze u nedogled.

Da li je ova sporost posledica nedostatka jasno definisane kulturne politike? Pitanje kulturne politike je, doduše, takođe priča za sebe. Bilo je i onih, poput Jovana Despotovića, na primer, koji su čak i u onoj euforiji posle petog oktobra prošle godine upozoravali da je politika toliko štete nanela našoj kulturi tokom poslednjih pedeset godina, s kulminacijom u devedesetim, da je danas vrlo rizično zalagati se za koncept kulturne politike, makar on bio i nov i drugačiji od dosadašnjih, dakle evropocentričan, demokratski, pluralistički i decentralizovan. Ukoliko se krene ka definisanju nove kulturne politike, upozoravao je, postoji ozbiljna opasnost

da kultura kad-tad, a možda već i u samom začetku, ostane pod okriljem politike, što podrazumeva da od nje i njenih potreba direktno zavisi. Treba, doduše, priznati i to da su se, kako je na to nedavno podsetio i Ivan Tasovac, direktor Beogradske filharmonije, umetnici oduvek vezivali za crkve, dvorove i centralne komitete, ne toliko zbog svojih verskih, monarhističkih ili političkih ubeđenja, koliko zbog toga što se upravo tamo nalazila – kasa!

Govoreći o medijima i kulturnoj politici, treba dodati da uz sve ovo prisustvujemo još jednom procesu. Posle petog oktobra, talas nove energije nahrupio je ne samo u galerije i muzeje, već i u medije, čak i one rezervisane za elitističke događaje. Pobedom saznanja da je segment kulture, tretiran u protekloj deceniji ne retko kao alternativan i marginalan, zapravo bio osnov kulturnog razvoja u ovoj zemlji, dat je prostor mladoj generaciji koja pomoću ironije pokušava da pobedi cinizam koji je imao primat u prethodnih deset godina.

Pred tom nahrupelom energijom, na koju se još koliko juče gledalo kao na opasnu, nakaradnu i izopačenu mundijalističku praksu, osetili su se ugroženim zagovornici nacionalnog identiteta u kulturi. Bez razloga, naravno. Jer, svaki umetnik zna da nacionalno ima autentični smisao i vrednost samo onda kada je ujedno lokalno i univerzalno.

Dobro je što se otvaramo prema svetu i što se drugi otvaraju prema nama. Posle svega što smo prošli, može se reći da se kod nas desila nacionalna samospoznaja. Dobili smo samosvest o značaju naše kulturne baštine, o tome da je Gračanica isto što i Sacre Coeur ili Notre Dame u Parizu i upravo to bi trebalo da bude naša odbrana u budućnosti.

Samo ukoliko se stvari budu kretale u tom pravcu, sve ono što nam se dogodilo petog oktobra 2000. ima smisla.

Gordana Popović

CULTURE AND MEDIA – ONE YEAR LATER

Summary: The point of this paper is situation in culture and medias one year after “democratic revolution”. It is concerned with change of cultural consciousness, reconstruction in music industry and entertainment, cultural policy, as well as relation between national and global culture.

Key words: culture policy, media, Serbia.

Branka Miličić*
Novi Sad

LOADING DATA, PLEASE WAIT – ILI ŠTA SVE MOŽE (A NE MORA) DA SE DESI ZA 365 DANA (Srbija, oktobar-novembar 2001)

Sažetak: Kratka analiza (uz malu pomoć Internet-a) i nešto reči o položaju kulture u Srbiji, danas.

Ključne reči: kulturna strategija, ministarstvo kulture, Srbija.

Za godinu dana možete odslužiti vojni rok ako ste muškarac, roditi dete ako ste žena, prohodati ako ste dete, naslikati Mona Lizu ako ste genije, biti izabran ili opozvan (ili i jedno i drugo) ako ste političar, sagraditi kuću ako imate novca i još mnogo toga ili pak možete jednostavno sedeti i čekati da se nešto promeni i da se “steknu uslovi” kako biste počeli da delate. U suštini, izbor je veliki, mada ipak ograničen.

Ukoliko, slučajno ili s namerom, pratite društvo i njegove institucije u želji (i potrebi) da sarađujete sa njima, može vam se desiti da se za godinu dana ne pomerite sa mesta. Ili, što je još gore, da (ponovo) dignete ruke od svega i nastavite da radite izvan institucija sistema, kao što ste to činili i prethodnu deceniju. Druga mogućnost je da stegnete zube i nastavite dalje u nadi da će do promena jednom ipak doći.

Kada razmotrite sve mogućnosti, čini se da svaku odluku donosite na kraju sami, ali kako smo svi mi socijalne životinje, biće da i društvo ima nekog uticaja na njih.

Neko v(n)as posmatra

Godinu dana je već proteklo od, sada već čuvenog, 5. oktobra 2000-te godine. Promena „na prestolu” bila je dugo priželjkivana, dugo pripremana, pa se možda zato stekao pogrešan utisak da tadašnja opozicija nit spava, nit jede, već samo živi za trenutak kada će konačno moći da stupi u akciju. Očigledno naivni, poverovali smo da su se poslednjih deset godina nekadašnji opozicionari, a sada vladari, spremali za taj istorijski trenutak koji bi trebalo da je doneo ne samo promenu vlasti, nego i promenu u svim segmentima društva, pa i promenu u načinu razmišljanja o društvu samom. Mislili smo da postoje ne samo planovi, već i jasne ideje o tome kako planove realizovati. Od podanika se zahtevalo da

* Autor je nezavisni producent kulture u Novom Sadu.

budu strpljivi jer, ako ste već čekali deset godina, sačekaćete još malo. Pa dobro, složili su se (manje-više) svi. I čekanje je otpočelo.

Dok su podanici čekali, takozvani krizni štabovi su preuzimali jedno po jedno preduzeće, instituciju i naravno ono što vlast uvek najviše zanima, novac. Da bi narodu „u Čekanju” bilo jasnije šta se to zapravo dešava, otpočela je nova moda „samointervjuisanja” po svim mogućim TV i radio stanicama, dnevnim listovima i ostalim proizvođačima vlasti, nazvanim medijima. Dobra tri meseca izgledalo je da kako koji novopečeni pozicionar krene po hleb i mleko, svrati u kakvu medijsku kuću i prozbori nešto o nečemu i na taj način proćaska sa narodom po principu – tražili ste-gledajte! Situacija je bila više nego čudna – ma ljudi su se razumeli u sve i svašta. Nije bilo važno da li je u pitanju ekonomija, obrazovanje, sport ili kultura, svi su znali sve o svemu! Da čovek ne poveruje kakvim ljudskim kapacitetima raspoložemo! Onda su konačno shvatili da ostatak sveta ipak očekuje da se nešto i uradi i da nas pažljivo posmatra, polako gubeći strpljenje. I tako se, kažu, počelo sa radom, ali navika da se narod zbunjuje neopisivo velikom količinom raznoraznih teorija ostala je.

Trebalo je delati, a delati baš i nije lako kako izgleda iz udobne opozicionarske fotelje. E, onda su se dosetili da dobar izgovor para vredi. Tako su se izgovarali prvo, raspadom institucija te samim tim i potrebom da se stvore nove i rekonstruišu postojeće, na drugom mestu bilo je očajno finansijsko stanje, a tek na trećem se priznavalo da postoji i ono što se naziva reakcijom, kao nakon svake promene vlasti, kao da sve to nisu potpuno prirodne prateće pojave u svakoj zemlji koja se nalazi u procesu promena. Neće biti da smo baš mi prvi odlučili da menjamo poredak i da se nikako nije moglo predvideti šta će nas čekati nakon slova režima kakav smo imali. Ono što ni do danas, godinu dana kasnije, nisu obznaneli, jeste istina da za promene uopšte nisu bili pripremljeni, da je deset godina provedenih u opoziciji bila više mazohističko građenje utopije nego ozbiljna priprema za mogućnost da se jednom ipak dođe do vlasti, da funkcionisanje institucija niti su shvatili niti žele da shvate, a ono što su se nadali da Čekači neće shvatiti jeste da im promene nisu ni potrebne, sve dok mogu da vladaju i dok se mnogo ne „talasa”. Jer, prave, temeljne promene, mogle bi ugroziti mnoge od njih, primoravajući ih da pokažu svoje pravo lice, lice frustriranog intelektualca samoupravnog socijalizma, koji se odlično snašao u ulozi antiratnog profitera, koji bi jednako da postavlja i smenjuje uvek se iznova pozivajući na čuvenu „partijsku disciplinu”, kao da je svaki stanovnik ove zemlje član neke od stranaka i partija koji će poslušno prihvatiti sebe u ulozi večitog posmatrača. Bilo je još samo potrebno ubediti sve one u Čekanju boljeg sutra da smo na pravom putu ostvarenja svih skrivenih i neskrivenih želja. Pitanje je bilo kako to uraditi, a da se ona kritična masa nazvana narod, ne doseti da je sve samo kriva slika u ogledalu. Spasonosno rešenje, koje bi brzo i lako moglo zameniti legende o velikim uspesima nesvrstanog pokreta,

bila je priča o Internetu, sredstvu lakog i brzog povezivanja sa ostatkom sveta.

Za većinu u ovoj zemlji, poznatoj po alarmantnom broju elementarno nepismenog stanovništva, ta čarobna reč, stranog porekla, postala je lažna slika naše uspešnosti i svekolikog tehnološkog, obrazovnog i inog napretka. Sve u cilju poboljšanja inače veoma loših tehničkih preduslova za svekoliko „umrežavanje“, zabranjen je ulaz novih provajdera, kao i rad trećeg operatera mobilne telefonije. Matematika kojom se postiže napredak ograničavanjem u oblasti nerazvijenog nije baš najjasnija, ali od naroda se i ne očekuje da razume, već da sluša. Jel' tako, drugovi prvoborci?!

Kako stvari stoje kod nas

Berlin, 16. oktobar 2001. – Sve škole u Saveznoj Republici Nemačkoj (35000) su kompjuterizovane i imaju izlaz prema Internetu.

Varšava, 16. oktobar 2001. – Predsednik Poljske danas je otvorio 100-ti kompjuterski centar, u okviru akcije „Internet školama“, započete 1999. godine.

Obe vesti kruže elektronskom poštom. Iako su uskoro zatim stigle i informacije o tome da sve ipak nije tako blistavo kako izgleda, da nemaju baš sva deca-učenici jednostavan izlaz prema svetu kako se iz gorenavedenog može brzopleto zaključiti, te da neke škole u Nemačkoj zapravo imaju „samo“ jedan ili dva računara priključena na „mrežu“, kao i da je 100-ti školski kompjuterski centar otvoren na Policijskoj Akademiji, a ne u nekoj „običnoj“ školi, ipak sam osetila nelagodu i nešto zavisti.

Ako pođemo od pretpostavke da je obrazovanje deo kulture pojedinca i nacije i da se zarad društvenog napretka, a samim tim i kulturnog razvitka, ipak treba i školovati, normalno je da se zapitamo gde smo to mi. Pokušate li da dođete do relevantnih podataka o tome koliko škola u Srbiji ima pristup internetu, shvatićete da je do podataka nemoguće doći i da su škole u kompjuterizaciji (a i inače) prilično zapostavljene. O odnosu prema prosveti najbolje govori činjenica da resorno Ministarstvo prosvete i sporta (kako li je samo mudro ovo spojeno?!) nema ni sopstvenu internet prezentaciju. Globalna Informatička revolucija uveliko se „rasplamsala“. Ostali smo imuni na taj uticaj, na žalost.

Da nije sve u novcu, već je nešto i u planiranju, dobroj volji i iskrenoj želji da se priključimo svetu, (ako je verovati svim govorima, izjavama, konferencijama za štampu, intervjuima... naših političkih zvezda i zvezdica), govori podatak da se danas na svetskom tržištu računari klase Pentium I, na recimo 200 Mhz, koji su sasvim pogodni za obuku u osnovnim i srednjim školama i koji sasvim jednostavno mogu biti priključeni na Internet, mogu kupiti (naročito kada su namenjeni obrazovnim ustanovama) za manje od 200 DM ili 6.000 dinara, po komadu. Kako Republička Vlada najavljuje, planira se kupovina mnogo skupljih računara

(cena je oko 9 puta veća nego za starije modele), a samim tim i znatno manji broj istih. Nije teško zaključiti da će u takvoj prepaspodeli dobara, opet najbolje proći poslušni direktori škola i one škole koje pohađaju deca raznih vođa i deca "prvoboraca demokratske revolucije". Zbog čega je nekom u interesu da ostanemo potpuno van tokova razvoja lako možete zaključiti i sami – sva pravila (prljave) igre i dalje su na snazi. Para vrti gde burgija neće-bilo i ostalo. I pored mnogo priče i pokušaja da se sakrije stvarno stanje stvari, dovoljno je "prošetati" jugoslovenskim Internet prostorom i shvatiti da se nismo mnogo odmakli od praznih priča.

[http:// www.min-cul.sr.gov.yu](http://www.min-cul.sr.gov.yu)

Pre nego što krenete da pretražujete Internet, da biste videli šta se desilo s gorepomenutim velikim obećanjima, a u potrazi za podacima o institucijama kulture u našoj zemlji, možete pokušati da saznate nešto više o njima preko onih koji su zaduženi da finansiraju aktivnosti, održavanje i tekuće programe istih i da, u krajnjoj liniji, pomažu razvoj kulture uopšte. Najlogičnije je da krenete od Republičkog Ministarstva kulture (www.min-cul.sr.gov.yu). Prva stranica, osim što vas odmah obaveštava da je prezentacija još u fazi izrade (i to već duže vreme – napomena autora ovih redova), da je tekst dostupan isključivo korisnicima koji vladaju srpskim jezikom (a sve bismo da sarađujemo sa svetom...), pokazuje i to da je za prezentaciju zadužen neko ko nema mnogo veze ni s dizajnom niti s naprednijim programima za izradu prezentacija. No, kako smo skloni da zanemarimo mane domaćih sajtova, a sve u nadi da nam je, dok još čekamo da se izvrše pompezno najavljene promene, od izgleda važnije da dođemo do podataka, krećemo dalje.

Otvarajući stranicu, radujemo se što će nam konačno biti objašnjeno šta zapravo radi Ministarstvo, kakva mu je organizacija i kojom strategijom se služi u radu, ali radost je vrlo kratka-naime ni jedan od predviđenih linkova ne radi. Oni koji se nešto bolje razumeju u standarde Internet prezentacija, odmah će shvatiti da linkovi ne rade zbog toga što nije ni predviđeno da rade, jer iza njih postoji samo prazan prostor i da nikakvo tehničko neznanje nije u pitanju. Jednostavno, njihovo nefunkcionisanje je sastavni deo velike farse koja se upravo odigrava pred našim očima.

Stvaralaštvo, Kulturno nasleđe, Ekonomske veze i Institucije kulture – zvuči lepo. Na žalost, ni ovde zapravo nema nikakvih obaveštenja. Verujem, sve informacije su ostavljene za neku svetliju budućnost, u kojoj će nam biti važno da građani (bar) naše zemlje saznaju više o delatnosti u ovako važnim oblastima, a za članstvo u evropskoj ili šire svetskoj zajednici ionako još nismo spremni. Prelazimo na zakonske regulative, gde (kakve li radosti!) konačno pronalazimo tekst Nacrta zakona o kulturnim dobrima sa Obrazloženjem. Nema veze što ste ga mogli pročitati onomad i u nekim od dnevnih novina, dobro je što još nije zaboravljen. Od

Nacrta Zakona o autorskim pravima ni traga ni glasa. Doduše, nije Ministarstvo u ovom sastavu baš najkrivlje što je na snazi neki odavno prevaženi Zakon i što još od 1994 nikakav novi ne može da uđe u skupštinsku proceduru. Ipak, od sadašnjeg ministra se očekivalo da konačno promeni status kvo, ne samo zato što je stigao na krilima davno očekivanih promena, niti zato što je baš on na početku svog mandata veoma glasno i jasno svima stavljao do znanja da je to prioritet u njegovom radu nego prosto zato što je i on zapravo autor, pa bi nekako po logici stvari trebao da bude životno zainteresovan za donošenje valjane zakonske regulative u zemlji piraterije i nikad, ili retko i uz velika kašnjenja, naplaćenih autorskih prava. Osim, naravno, ako ne želi da zaboravi decenije sopstvenog uloženog rada i truda i da se u potpunosti okrene politici.

Ukoliko, strpljivi, niste odustali od pretrage, možete pogledati Izveštaje o radu Ministarstva u periodu maj-jul i avgust-septembar 2001. godine. Na papiru sve izgleda sasvim sjajno, na prvi pogled – obnavljaju se manastiri, finansiraju pozorišta, otkupljuju radovi.... Istina je da ni na koji način nećete moći da saznate kojim kriterijumima se rukovalo pri odlučivanju ni kada su odluke donete, kao ni o kojim sumama se zaista radi, što bi već bio pouzdan pokazatelj ulaganja. Uzaludna je svaka nada da ćete pronaći objavljene konkurse, s jasnim propozicijama, podatke o visini sredstava za koje možete konkurisati, informaciju o budžetskim sredstvima namenjenim ne samo institucijama kulture, nego i svim onim programima koji nisu institucionalizovani, a ipak čine kulturu jedne zajednice. Linkove prema (bar) nekima od najvažnijih i najznačajnijih institucija bolje potražite na nekom drugom mestu, jer ih ovde zasigurno nećete naći.

Strategija, a šta je to?

Poslednjih godinu-dve mnogo se priča o novim strategijama u kulturi, organizuju se seminari, okrugli stolovi, savetovanja. Ta priča naročito je dobila na značaju od 5. oktobra prošle godine naovamo. Ali samo priča. Stara je zabluda, da će se pričom i beskonačnim sastancima doći do promena. Možda bi naše kulturne poslenike trebalo podsetiti da je delanje ono što menja svet. Već je postalo više nego dosadno slušati i čitati o fantomskim planovima i velikim promenama koje su već nastupile, a ako i nisu – samo što nisu. Da se radilo onoliko koliko se govorilo, (a poznato je da ova zemlja obiluje individuama spremnim da o svemu pod milim Bogom daju svoj sud), situacija ne bi bila ovako čemerna kako jeste. U ostalom, mnoge od ovih skupova država ne samo da nije organizovala nego je i spokojno ostala po strani, nemajući želju da bar čuje razmišljanja onih koji se kulturom bave. Sporadično i nevoljno pojavljivanje državnih službenika po pravilu se odvija po uvek istom scenariju: održi se uvodno slovo, koje obavezno moraju propratiti mediji, odsutno se nasmeši pučanstvu i ode se dalje „zbog nagomilanih obaveza”. Tako

je bilo i pre 5 oktobra, a tako je i sada. Ukoliko neko u tome vidi velike demokratske promene srećan je čovek.

Postupci vladajuće koalicije samo potvrđuju da se nije mnogo promenilo. Možda poneki dobiju nešto malo više šanse da rade nego ranije, ali u istim jadnim uslovima. Osim toga, od njih se traži da pored onoga što su ranije radili, sada postanu i ekonomski virtuozii, da se posvete menadžerskom poslu i tako spasu šta se spasti može. Složićemo se da je rekonstrukcija neophodna, ali nije sigurno da će samo bitka za novac dati dobre rezultate. Naprotiv, može nam se desiti da celu kulturnu scenu pretvorimo isključivo u tržišnu utakmicu. Kako to izgleda, lepo se videlo na primeru poslednje decenije—čitava kulturna strategija zasnivala se na onome što može da se proda i što narod hoće i može da kupuje, a to je jeftina i bućna zabava, namenjena širokim narodnim masama, u cilju razvijanja kića kao osnovnog kulturnog modela.

S druge strane, i dalje je moguće prepoznati model zapošljavanja „podobnih” a nesposobnih, da ne širimo priču na postavljanje bliskih osoba na odgovorna mesta u kulturnim institucijama, gde se onda nastavlja dobro oprobani sistem kontrole, samo pod imenom demokratije. Ipak, institucije kulture od državnog značaja ne smemo prepustiti entuzijazmu pojedinaca, niti poslušnicima partije i samozvanih velikih vođa. Već smo previsoku cenu platili u proteklom periodu i svako ponavljanje tog kulturnog modela bi bilo katastrofalno.

Istovremeno sa procesima potpune etatizacije institucija kulture (a i šire) u periodu 90-tih najvažniji kulturni događaji u ovoj zemlji 90-tih odvijali su se daleko od očiju javnosti. Održavale su se izložbe, bez lažne skromnosti možemo reći, svetskog kvaliteta, koje su korespondirale sa svim onim što je odlikovalo savremenu umetničku praksu u svetu, nastali su novi festivali, pokretani su časopisi... Naši umetnici bili su zastupljeni na svetskoj sceni i to na nekim od najvažnijih festivala koji su obeležili poslednje godine prethodnog milenijuma, osvojen je i priličan broj nagrada i priznanja i sve to u vremenu kada je sve što dolazi sa ovih prostora bilo viđeno kao potencijalna propaganda Miloševićevog režima, sa čime se moglo izboriti samo kvalitetom. Primećeno je da onih koji su danas na visokim pozicijama u ministarstvima i kulturnim institucijama na tim događanjima nije bilo. Kako će onda uopšte moći da shvate kakva nam je kulturna scena, koji su nam potencijali i kakva je saradnja sa svetom? Ako je država imala diskontinuitet, savremena umetnička scena nije. Veze su se stvarale i održavale. Da postoji jasna vizija i strategija od strane državnog aparata, bilo bi sasvim jednostavno scenu koja je postojala i još postoji, uključiti u procese koji se u ovoj zemlji odvijaju. I to ne na primitivan način kupovine ljudi deljenjem fotelja, već usvajanjem iskustava koja su stečena i njihovim uvažavanjem, ako već ne preuzimanjem takvog kulturnog modela.

Nesreća novih vladara je u tome što je , dok su oni sanjarili o dolasku na vlast, ne mali broj naših programera, naučnika, istraživača, umet-

nika, dizajnera i kulturnih poslenika jedne nove (ne po godinama, već po stavu) generacije, u borbi da izađu iz nametnutne izolacije, odavno stvorilo svoje ime i mesto na globalnoj mreži, suvereno vladajući ne samo tehnologijom već i teorijom i filozofijom Internet-a. Neće ih biti lako učutkati, kada su već odavno naučili da govore i budu saslušani, iako ćete čuti sa mnogo strana rezignirane izjave o tome da se ovde može delovati manje nego ikada, jer su ljudi apatični i razočarani. Ne bi trebalo olako poverovati i ponadati se da će ljudi od stvaralaštva odustati, te da se onda o kulturi neće mnogo ni pričati, te da će time biti rešeni svi problemi države kada je kultura u pitanju. To bi bila kobna greška ove vlasti, kao što je bila i prethodne. Ako ništa drugo, 5. oktobra je savladana lekcija o smenjivosti vlasti. Možda bi je uskoro trebalo ponoviti, da se ne zaboravi.

U ovom košmaru najbolje se snalaze oni koji ranije nisu bili deo velikih državnih institucija. Odavno su naučili da od države ne treba ništa očekivati, jer cena može biti previsoka. Postali su ne samo autori nego i sopstveni producenti, distributeri i promoteri. Ako je tako, ne bez razloga se postavlja pitanje šta će nama uopšte institucije kulture. Ako nam ne trebaju, hajde da ih zatvorimo i novac namenjen njima podelimo onima koji rade. A ako nam ipak trebaju, hajde onda da se što pre okrenemo njihovoj rekonstrukciji, kako bi bile u stanju da obavljaju svoju osnovnu funkciju, funkciju čuvanja i razvijanja. Bez institucija kulture i bez stručnih časopisa i periodike, nećemo sa maći nigde dalje od mesta na kom smo sada, na začelju Evrope. Ukoliko država nije sposobna niti zainteresovana za ovu veoma široku oblast, bilo bi dobro da nam to kaže jasno i glasno. Doduše, na taj bi način samu sebe diskreditovala, ali bi bar ostavila prostora onima koji poseduju više volje i znanja.

Na kraju ovog kratkog osvrtu treba podsetiti da je potrebno biti strpljiv ako ima dovoljno nade da će se stvari ipak jednom promeniti. Samo da ne ostanemo u stanju velikog Čekanja, dok se baza podataka naše tužne kulturne stvarnosti ne učita.

Adresar (jedan od mogućih)

Muzej pozorišne umetnosti – <http://www.theatremuseum.org.yu/>
Etnografski muzej – <http://www.etnomuzej.co.yu/>
Jevrejski istorijski muzej – <http://www.jim-bg.org/>
BITEF Teatar – <http://www.bitef.co.yu/>
Srpsko narodno pozoriste – <http://www.snp.co.yu/>
Narodno pozorište – <http://www.narodnopozeriste.co.yu/>
Zvezdara teatar – <http://www.zvezdarateatar.co.yu/>
Pozorište "Boško Buha" – <http://www.boskobuha.co.yu/>
DADOV – <http://www.dadov.co.yu/>
Malo pozorište "Duško Radović" – <http://www.malopozeriste.co.yu/>
Pozorište lutaka "Pinokio" – <http://www.ptpinokio.com/>
REX – <http://www.cyberrex.org.yu/>
Remont – www.remont.org.yu/

Muzej savremene umetnosti – www.msub.org.yu/
Kulturni centar Beograda – <http://www.kcb.org.yu/>
Dom omladine Beograda – <http://www.dob.co.yu/>
Centar za kulturu Sopot – <http://www.ffi.co.yu/>
Kolarčeva zadužbina – <http://www.kolarac.co.yu/>
Beogradski gudački orkestar “Dušan Skovran” –
<http://www.belgradestrings.org.yu/>
BELEF – <http://www.belef.org.yu/>
Jugokonzert – <http://www.jugokonzert.co.yu/>
Međunarodno takmičenje muzičke omladine –
<http://www.music-competition.co.yu/>
Radost Evrope – <http://www.joyofeuropa.org.yu/>
Sajt o Ivi Andriću – <http://www.ivoandric.org.yu/>
Udruženje mladih umetnika – <http://www.umub.org.yu/>
Zmajeve dečje igre – <http://www.zmajevedecjeigre.org.yu/>
Dete detetu – <http://www.dete-detetu.co.yu/>

Branka Miličić

**LOADING DATA, PLEASE WAIT – WHAT CAN
(BUT NEED NOT) HAPPEN IN 365 DAYS**

Summary: Short analysis (with a little help of Internet) and some words about position of Culture in Serbia today.

Key words: culture strategy, ministry of culture, Serbia.

Milan Cvetković*
Pariz

KULTURNA POLITIKA U INOSTRANSTVU (Slučaj Jugoslovenskog kulturnog centra u Parizu)

Sažetak: Autor na primeru (lošeg) funkcionisanja Jugoslovenskog kulturnog centra u Parizu pokazuje na koji način bi slične institucije mogle postati spona između Srbije/Jugoslavije i Evrope, odnosno sveta.

Ključne reči: kultura, nacionalni identitet, strane države.

Umetnost je dah života, duha i genija jednog naroda. Ona je isto toliko važna za jedan narod koliko i kiseonik za ljudsko biće. A umetnost bez svog kiseonika, tj. bez novca i nadležnih institucija znači smrt kulture, odnosno nestajanje jednog naroda. U našoj zemlji, kao i bilo kojoj drugoj, institucije nadležene za umetnost vezane su uz konkretnu socio-ekonomsku realnost. Kakva je ovdašnja, opšte je poznato. Dodatni problem za domaću kulturu ogleda se u tome što kormilari broda zvanog Jugoslavija i dalje vode taj broj od danas do sutra, a onda – “videćemo”... Sledi da novca naprosto nema, a sve i da ga kojim slučajem ima – ne zna se šta bi sa njim. Jednostavno ne znamo gde idemo, a kako se čini, još manje nam je poznato šta to zapravo želimo.

Vertikalno i horizontalno, od gore prema dole, Srbija/Jugoslavija je društvo “lako ćemo”. Dobija se utisak da smo spremni da uđemo u Evropsku zajednicu samo ako ona ima razumevanja za nas, tj. ako i Evropa sa Zapada postane jedno takvo društvo “lako ćemo”. Zbog toga je na prvom koraku ka evropskom nebu, kome za sada pripadamo samo geografski, neminovno da se radikalno promeni naš stav u svim domenima društvenog ponašanja. Shvatimo jednom zauvek da bez ravnopravnog, a to znači punog članstva u Evropskoj zajednici, nećemo imati uspešnu, pogotovo ne dostojanstvenu nacionalnu budućnost. Od priključenja Evropskoj zajednici doslovno zavisi sve. Bez tog odlučnog političko-kulturnog čina nikavog realnog poboljšanja, izuzev nekoliko kapi pomoći, jednostavno neće biti. Stvar je sasvim jednostavna: mi ne možemo bez njih,

* Autor je član Udruženja arhitekata Francuske (*Ordre des architectes*) i Udruženja umetnika Francuske (*Maison des artistes*). Važnije samostalne izložbe i projekti: Galerie Eetienne de Causans, Paris, 1983, Espace Guyot, Paris, 1984, 1985, 1986, 1987, Galerie Wilhem, Paris, 1989, 1990, 1991, 1992, Espace dellile Nice 1992, 1993, 1994, 1995, Geneve, Monaco, Casablanca, Chicago etc.

oni mogu bez nas. I dok Evropljani žurno hitaju napred, mi i dalje šetamo kao invalidi.

Šta to konkretno znači, pogotovo na području kulture, može nam pokazati primer Jugoslovenskog kulturnog centra u Parizu. On bi, u principu, trebalo da bude izlog srpske kulture i stvar njenog prestiža. Nažalost, taj Centar je do sada bio gotovo verna slika one Jugoslavije kojom su upravljali ljudi skornog znanja i još skromnijeg morala.

Svakako valja znati da se Jugoslovenski kulturni centar nalazi na idealnom mestu u Parizu – par stotina metara od svetski slavnog centra “Žorž Pompidu” – značajnog muzeja koji svake godine dobija 40% budžeta od sredstva koje Ministarstvo za kulturu Francuske dodeljuje odgovarajućim ustanovama kulture. U instituciji koja se nalazi na tako ekskluzivnom mestu, u jednoj od svetskih prestonica kulture, godinama do sada jugoslovenske vlasti su za direktore postavljale ljude isključivo po partijskoj (“bezbednosnoj”), prijateljskoj, čak i rođачkoj osnovi. U najboljem slučaju, radilo bi se o nekoj zasluži za dobro obavljen posao kod kuće: “Evo, idi tamo, nek ti bude lepo, naučni francuski i vidi Pariz”... Naravno, ko ne bi želeo da živi u Parizu. Takav pristup nazivao se “plansko programiranje”.

Izložbe koje su prikazivane poslednjih godina u tom centru, sem retkih izuzetaka, bile su poseban komentar o nekulturi takvih direktora i njihovih mentora iz Beograda. Da li postoji neki domaći umetnik koji je izlagajući u tom centru postao nešto u Francuskoj? Da li se nečije ime pročulo zahvaljujući izlaganju u JKC? Takvi ne postoje. Trećerazredni radnici u kulturi daju samo trećerazredne izložbe.

Uostalom, kada idete nekom nepoznatom u posetu, umetnička dela koja u tom stanu vidite, postaju odraz kulture ili nekulture osobe koja tu živi. Šta je moguće zaključiti posle posete JKC-u? Zahvaljujući nekompetentnim direktorima, taj svojevrsni “stan” jugoslovenske kulture sugerise veoma jadnu sliku o njegovim vlasnicima. Samim tim, i slika Jugoslavije je (p)ostaje odgovarajuća. Ubedite onda one retke Francuze koji su bili u JKC da su jugoslovenska savremena umetnost i kultura nešto drugo u odnosu na ono što su videli...

Kulturni centar u Parizu je dugi niz godina bio samo još jedan “jugoslovenski klub” u Zapadnoj Evropi, mesto susretanja aktuelnog direktora i njegove ekipe s “našim ljudima” iz Pariza, i sve to uz povremeno prisustvo nekog francuskog intelektualca prosrpsko-miloševićevske struje... Nijedan konzervator iz Bobura, niti bilo kog drugog muzeja, o vlasnicima vodećih galerija da i ne govorim, nikada nisu ušli u taj naš kulturni centar.

Ukoliko hoćemo da se pridružimo Evropi, eto primera gde mora sve, i to do temelja, da se promeni. Neka mi bude dopušteno da za tu svrhu sugerisem nekoliko bezmalo notornih stvari.

Pre svega, trebalo bi da se naš kulturni centar stavi u ruke jedne kompetentne osobe koja ima jasan program rada i nesporne kulturne ciljeve.

Dalje, neophodno je da imenovana osoba na tom mestu zna ne dobro, već perfektno francuski jezik. Ne može se braniti ili komentarisati jedna izložba, knjiga, ili koncert, a da svaka reč ne bude tačna i na svom mestu. Podrazumeva se da imenovani direktor mora dobro poznavati istoriju umetnosti i da poseduju solidnu opštu kulturu.

Takođe, izložbe i događaji moraju se planirati na bar godinu dana unapred, a ne po onom starom: od danas do sutra, pa – “lako ćemo”. Na isti način mora se pristupiti i medijskim pripremama koje su često od suštinske važnosti.

Najzad, poželjno bi bilo imati u vidu iskustvo naših trgovaca na kraju XIX veka, koji su nam ostavili tako divne zgrade u Beogradu. Ti uspešni ljudi ne bi mogli da budu ono što su bili u svom poslovanju da nisu imali privatna poznanstva u inostranstvu preko kojih su, između ostalog, završavali poslove. Drugim rečima, dobar direktor kulturnog centra bio bi onaj čovek koji već dolazi na za njega dobro poznato tlo, tamo gde su njegovi prijatelji i poznanici iz struke. Na taj način bi se dobilo u vremenu, ali i u kvalitetu rada Centra. S tim u vezi, neophodno je da se angažuje osoba zadužena za *public relation* čiji bi osnovni zadatak bio da u Centar dovede važne ljude iz francuskog kulturnog i ekonomskog života. Naravno, sve to košta, ali se i isplati, jer je cena mnog manja u odnosu na bacanje novca i prestiža kroz prozor, na šta je ličilo vođenje kulturnog centra do sada.

Poslednje, ali ne i najmanje važno, ne zaboravimo da je na Zapadu, a naročito

u Francuskoj, forma izuzetno važna. Zbog toga ljudi iz Centra moraju dobro poznavati sve društvene “formalnosti” kojima obiluje francuska kultura.

S tim u vezi, ne i najmanje važno, zaboravlja se da JKC treba pre svega da posećuju Francuzi. Na izložbama u Francuskom kulturnom centru u Beogradu najmanje ima Francuza, a najviše Srba i drugih među kojima su mnogi važni ljudi iz kulturnog i političkog života u Beogradu. Na taj isti način moraju da funkcionišu i naši kulturni centri u svetu. Oni moraju raditi za tamošnju publiku i njihove potrebe. Na žalost, u JKC imamo upravo obratnu situaciju: većina posetilaca su naši ljudi (iseljenici ili gastarbajteri), dok su stranci, tj. domaći intelektualci i institucije prava retkost. U tom duhu je vođena i politika direktora Centra: bez cilja, bez projekata, od danas do sutra... Takav odnos prema vlastitim interesima potrebno je preseći jednom i zauvek. U konkretnom slučaju mi moramo da radimo za francusku publiku i fransuske institucije. Pa ako na početku tog programa i ne bude mnogo prisutnih, nije važno – to je cena preokreta ka jednom pravom cilju.

*

Zaključimo na kraju da mi danas ne možemo, kao što to čine Amerikanci, da se u kulturnoj politici oslonimo na pomoć imućnih ljudi u zemlji.

S jedne strane takvih gotovo da i nema, dok s druge strane oni koji poseduju materijalna bogatstva za kulturu i ne haju. Isto tako, mi ne možemo, kao što to mogu Francuzi, da računamo na naše ministarstvo kulture koje će obezbediti neophodan novac za rekonstrukciju i dalju efikasnost domaćih institucija u kulturi. Međutim, ukoliko poštujemo gore navedene "reformske" mere, možemo od Jugoslovenskog kulturnog centra u Parizu (pa tako i od onog u Njujorku) da očekujemo puno. Uz određene promene koje bi se dale svesti na stručnu ozbiljnost, profesionalnost i prilježnost kulturi, a ne politikantstvu i sitnom čaru, preobraženi kulturni centri bi mogli da postanu pravi kulturni most između Beograda i Zapada. U tom slučaju izložbe jednog Rembranta, Pikasa ili Vorhola, koje su normalna stvar za stanovnike Pariza, Berlina ili Madrida, mogle bi to postati i za Beograd. Ali, da se podsetimo, ništa od toga neće biti moguće dok ne postanemo prijatelji Evrope. U međuvremenu možemo da se zadovoljimo samo sa nekoliko kapi iluzije pomoći.

Primer kulturnog centra u Parizu sinteza je delovanja naših različitih predstavništava u inostranstvu. Nedavne demokratske promene u zemlji, međutim, još uvek nisu dovele do radikalnijih promena na polju diplomatije i opšte uzev – strategije predstavljanja naše zemlje u inostranstvu. Još uvek ostaje pitanje – zašto na važnim mestima kulturnog i diplomatskog prestiža (gotovo po pravilu) nemamo kompetentne ljude? Da li i danas, u "novoj Jugoslaviji", još uvek preovladava onaj isti virus "partijnosti" po kome samo ljudi iz "naše stranke" imaju pravo na reč? Da li je i danas važnije iz koje si partije od onoga koliko znaš i možeš? Pozitivan primer Francuske možda je dovoljno reći u tom pogledu. Naime, u toj državi na čelu njenih raznih ambasada i kulturnih predstavništava veoma često nalaze se ljudi iz tzv. civilnog društva, oni koji ne nose nužno hipoteku pripadanja ovoj ili onoj stranci na vlasti. Kod Francuza je uvek prevladavao samo *interes države*, a ne pojedinaca iz vladajuće oligarhije. Kod nas međutim, stvari stoje upravo obratno. Štaviše, mi još uvek nismo načisto ni sa tim koja je i kako se zove naša država! Takođe, ne znamo ni koje su naše granice? Koji su ciljevi naše (srpske? Jugoslovenske?) države? Najzad, po kom sistemu će funkcionisati ta država? Da li ćemo mi, isto onako kao Italija prošlog veka, da živimo u specifičnom braku između "demokratije" i "mafije"? Da li ćemo samo pomoću Zapada moći da se otarasimo domaće korupcije i organizovanog kriminala? Iskreno, sumnjam u to. Primera radi, Rusija je dobila i pomoć i novac, a sve je to samo ojačalo tamošnje kriminalce.

Pri svemu tome, naš problem i dalje ostaje isti: ovde svako zna šta treba da se radi a da se ništa ne radi. Čekamo sa nestrpljenjem neke magične ljude koji će sa svojim čarobnim štapićem uspeti da jedanput zauvek izbrišu reč javašluk, famoznu mantru proteklih decenija. Bojim se da nam u tom čekanju vreme ponovo ne pojedu neki novi skakavci.

Milan Cvetković

PETITE HISTOIRE ET MODE D'EMPLOI DU CENTRE CULTUREL YOUGOSLAVE À PARIS

Resume: Le Centre culturel yougoslave à Paris est symboliquement choisi comme illustration à une analyse critique du fonctionnement de nos représentations à l'étranger sous les règnes de Tito et de Milosevic. Avec l'avènement du nouveau régime démocratiquement élu, je fais le vœu que les habitudes qui ont prévalu au cours de ces dernières soixante années, au travers de nos diverses institutions à l'étranger, ne se répètent plus une fois pour toutes.

Paradoxalement, l'état des lieux en Yougoslavie le 5 octobre 2000 fut tel que les dirigeants de l'opposition qui avaient soixante années pour se préparer à prendre le pouvoir n'étaient pas prêts, ou tout du moins, ils ne croyaient pas que ce rêve puisse devenir une réalité. Par là même les traditions qui existent dans certains pays tels la Grande Bretagne avec son " shadow cabinet " n'ont jamais existé chez nous.

Plus loin, il semblerait à l'évidence que les dirigeants de l'Union européenne, bien qu'ils aient appelé de tous leurs vœux l'avènement d'un nouveau pouvoir démocratique, n'étaient en aucune manière prêts à cette nouvelle réalité yougoslave qui les a pris de court comme celle de la chute du mur de Berlin, qui fut un séisme dans toutes les chancelleries occidentales.

Conséquence inéluctable de notre contexte: nos cadres envoyés à l'étranger sont le reflet de cette situation et aussi d'une maladie perverse dont nous devons au plus vite essayer de trouver l'antivirus. Le texte qui suit, en dehors de l'aspect critique, est une mise en garde afin que nos politiciens ne perpétuent pas les vieilles habitudes et prennent enfin conscience que chaque opportunité est un luxe que nous ne pouvons plus nous permettre de dilapider. Le premier pas vers l'Union européenne, avec laquelle pour l'instant nous n'avons en commun que la géographie, serait la nécessité d'amorcer au plus vite des changements radicaux qui sont impératifs dans tous les segments de notre société.

Le Centre culturel yougoslave se situe dans un lieu idéal pour le rôle qu'il doit jouer, à savoir, en face, à quelques centaines de mètres près, du Centre Georges Pompidou, musée d'art contemporain d'importance à l'échelle mondiale, lequel chaque année se voit octroyer 40% du budget destiné à la culture en France.

Dans une institution telle que le Centre culturel yougoslave, qui de par sa situation privilégiée a tous les atouts pour réaliser un travail efficace, les autorités yougoslaves ont nommé pendant des années, à sa tête des gens dont le seul mérite était d'être bons membres du parti, bons amis, ou pire encore, parents proches. Pendant des dizaines d'années, et bien entendu ces dernières années, les expositions qui y ont eu lieu étaient à l'image du travail fait par les directeurs successifs et leurs mentors de Belgrade. Y a-t-il un de nos artistes qui ayant exposé dans ce Centre culturel s'est fait connaître en France ? Y a-t-il un artiste issu de ce Centre dont on a entendu quelque écho en France ? Aucun.

Grâce aux compétences limitées des directeurs de ce Centre, cette vitrine de la culture yougoslave nous a offert une image très blême du Centre et par là même

une image très pâle du prestige de la Yougoslavie qui était en jeu. Alors, allez maintenant convaincre les rares Français qui ont fait le pas et franchi l'entrée de ce lieu de la culture yougoslave que l'art contemporain et la culture yougoslave sont d'une autre dimension que ce qu'ils y ont vu. Or, en réalité, ce Centre culturel n'était réduit pendant des années qu'à un club d'émigrés yougoslaves vivant à Paris et un lieu de rencontres du Directeur et de son équipe avec nos citoyens expatriés. Enfin, parfois se mêlaient à ceux-ci pendant ces dernières années quelques intellectuels à tendance pro-serbo-milosevicienne...

Pas un seul conservateur du Centre Georges Pompidou, pas plus que celui d'un autre musée d'art contemporain, et ne parlons pas des tenants des grandes galeries d'art contemporain parisiennes, qui y soient venus.

Ce Centre doit, une fois pour toutes et enfin pour la première fois, être mis entre les mains d'une personne compétente, laquelle en dehors d'avoir en vue un programme précis du fonctionnement de celui-ci, doit avoir de surcroît des buts clairs dans le domaine de l'action culturelle.

Pour cela une des premières conditions incontournables est de maîtriser parfaitement la langue française, car il est impossible de commenter ou de défendre un travail artistique (exposition, concert, livre etc) sans que chaque mot ne soit à sa place et juste. De plus, il va de soi que le directeur nommé doit connaître l'histoire de l'art et même posséder une culture générale étoffée. Ici les expositions comme les événements doivent être programmés au moins un an à l'avance et non comme selon notre bonne vieille coutume " du jour au lendemain " et " on verra "...

Enfin, il serait souhaitable de prendre en compte l'expérience des illustres belgradois de la fin du XIX-ème siècle qui nous ont légué, entre autres, de si belles architectures. Cette élite de l'époque n'aurait pu nous faire ce legs si dans son domaine professionnel elle n'avait eu des partenaires de l'étranger avec lesquels elle commerçait mais aussi avec lesquels s'étaient tissées des relations privées.

En d'autres termes, un bon directeur de ce Centre serait aussi celui qui déjà à son arrivée à Paris pourrait se prévaloir d'un réseau d'amitiés et de connaissances lesquelles lui seraient être ô combien utiles dans sa tâche. De cette manière, beaucoup de perte de temps et d'énergie serait épargnée et de toute évidence le Centre culturel yougoslave y trouverait un gain incontestable en qualité.

Il serait tout autant souhaitable d'engager une *public relation* dont la tâche consisterait à faire venir les personnalités en vue de la vie socioculturelle française. Bien entendu, cela susciterait des coûts financiers mais en retour le Centre culturel en sortirait enrichi. Ce prix en tout cas est beaucoup moins élevé par rapport aux époques où les directeurs jetaient par les fenêtres l'argent et le prestige du pays pendant des décennies.

Enfin, et peut être tout aussi essentiel que le reste, il faut tenir compte du formalisme qui prévaut dans certains pays étrangers et notamment en France. Ceux qui travaillent dans ce Centre devraient en être informés, voire formés en ce sens.

Une fois la situation assainie dans le sens évoqué plus haut, nous serons en droit d'espérer que nos institutions à l'étranger puissent permettre d'établir un pont entre Belgrade et l'Union européenne. Alors, rien ne s'opposerait plus à ce que nous ayons le plaisir d'accueillir à Belgrade des expositions de Rembrandt, Picasso ou Warhol qui font partie des habitudes normales de la vie culturelle à Madrid, Paris ou Berlin. Cette normalité doit être la notre aussi.

Les mots principaux: la culture, les affaires étrangères, l'identité nationale, Serbie, Yougoslavie.

MEDIJI

Nenad Cekić*
Univerzitet u Beogradu

DA LI SE 5. OKTOBRA IŠTA DESILO?

Sažetak: Ukoliko je medijska scena u Srbiji i posle svrgavanja Miloševića nalik na vreme njegove vladavine, onda za to najveću odgovornost snose prvenstveno sami novinari, a tek posredno i nova vlast. Razlozi za to nalaze se u amaterizmu i preteranoj političkoj korektnosti domaćih novinara koji više pažnje posvećuju svojim neprofesionalnim ambicijama, stranačkim obračunima i nevladinim organizacijama, nego dostojanstvu vlastitog poziva. Uostalom, rušenje Miloševićevog režima – ali tako da on nikada ne bude srušen – bila je najunosnija politika trgovina u protekloj deceniji, i ta logika ostaje da traje i danas kada profesionalne »žrtve režima« traže novog tlačitelja, baš kao i novo-stare donatore.

Ključne reči: Srbija, vlast, mediji, donatori

1) Dijagnoza: sindrom kolektivnog samoponiženja

Pitanje iz naslova ovog teksta čak i površnim posmatračima tzv. "druge oktobarske revolucije" (koji ne moraju nužno biti Srbi), pa čak i onima koji nisu bili obavezni da 5. oktobar uopšte provedu u Beogradu ili da posebno razmišljaju o Srbiji, može izgledati čudnovato, pa i besmisleno. Međutim, kako stvari sada stoje, poslenicima *srpskih* medija, ovo pitanje treba da izgleda smisleno, pa čak takvu upitanost treba da smatraju nekom vrstom moralne obaveze. Naime, u srpskoj javnosti je postalo opšte mesto tvrdnja da "Srbinu koji misle svojom" ("poštenom intelektualcu"?) ne samo da ne priliči to da na bilo koji način ima veze s novom vlašću ili, daleko bilo, da je hvali (što intelektualac i može da prihvati ako mu se baš sviđa), već da ima i dodatnu obavezu da porekne ono što se na ulicama Beograda desilo 5. oktobra, pa čak i da obrazlaže zbog čega je danas gore nego u vremenima vlasti Slobodana Miloševića (što je potpuno besmisleno).

Da je to tako svedoče bar dve činjenice. Prva je vidljiva na svakom koraku – to je sveopšta kampanja udruženja građana (nevladine organizacije? pokreta? političke stranke?) zvane *Otpor* koja bi trebalo da pomogne suzbijanju korupcije. Retoričko pitanje glasi: kako kampanja za koju njeni protagonisti *javno* kažu da se *tajno* finansira i da pritom ne podleže nikakvom pravnom ili finansijskom nadzoru, uopšte može biti

* Autor je asistent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu na predmetu »Etika« i dugogodišnji glavni urednik Radio Index-a. Monografija: *Država između anarhije i slobode – politička filozofija Roberta Nozika* (2002)."

“antikorupcijska”? Ipak, i kada nedoumice u vezi s njenom iskrenošću ostavimo po strani, jasno je da ova kampanja svojim osnovnim tonom (“Mnogo ste isti!”) sasvim odgovara onom stanju duha koji u srpskoj javnosti generiše nedoumicu da li se išta suštinski promenilo posle čuvenog 5. oktobra.

Druga činjenica je sasvim otvoreno nezadovoljstvo nekolicine čelnika medija i sa njima povezanih “nevladinih organizacija” koji na svaki mogući način nastoje da pokažu kako medijima u Srbiji danas ne samo da nije bolje nego da im je gore nego pre 5. oktobra. Bolja ilustracija u prilog teze o postojanju ovakvog nezadovoljstva nije neophodna od pozivanja na u srpskim medijima dugo analizirani skandal koji je proizveo Veran Matić. (U funkciji glavnog i odgovornog urednika Radija B 92? Glavnog i odgovornog urednika RTV B 92? Vlasnika B 92? Predsednika ANEM-a? Direktora ANEM-a? Najvećeg primaoca inostrane pomoći na teritoriji SRJ? “Globalnog lidera sutrašnjice”? Dobitnika MTV nagrade? Prvoborca petog oktobra? Ili svega toga zajedno?). Naime, on je srpskom premijeru pitanje koje se odnosi na način i dinamiku dodele frekvencija uputio preko svojih “američkih prijatelja” i to usred Vašingtona. Pitanje je prema američkim izvorima bilo začinjeno ničim obrazloženom tvrdnjom o tome da je položaj elektronskih medija u Srbiji gori nego 5. oktobra.

Ovo “nezadovoljstvo situacijom” zaslužuje analizu koja treba da odgovori na dva pitanja: 1) *Da li je situacija u medijima danas zaista gora nego u vreme važenja zloglasnog Šešeljevog zakona?*; i 2) *Ko su protagonisti teorije o zaveri protiv srpskih slobodnih medija?*

Krenimo redom.

Da li je danas zaista lošije?

Situacija u srpskim medijima danas možda i jeste gora nego pre 5. oktobra ali nikako za to stanje ne smatram posebno odgovornim ni srpskog premijera ni srpske političare. Prosto govoreći, danas nema ni drakonskih novčanih kazni ni montiranih sudskih procesa protiv novinara i medija, pa ni ubistava uglednih vlasnika dnevnih listova po ulici. To su činjenice.

S druge strane, sklon sam tvrdnji da mnogima danas situacija može zaista da *izgleda* gore, ali i tvrdnji da tome vlast nije presudno doprinela. Da budem jasniji: sveopštem medijskom rasulu najviše su doprineli ljudi iz medija. Ili, drukčije rečeno, ako zavera postoji onda je to sveopšta zavera protiv istine o medijima kojoj su skloni i novinari i političari.

Ako postoji razlog zbog kojeg je vlast kriva, onda njena suštinska krivica pre svega leži u tome što, za razliku od Slobodana Miloševića, “nova vlast” medije ne poštuje *ni kao protivnika*. Ovim, naravno, ne pokušavam da umanjim značaj zahteva da država pravno reguliše medijski prostor. Samo tvrdim da za same novinare to nije nikakav naročit psiho-

loški motiv. Budući da su do 5. oktobra bili poštovani samo novinari koji su se deklarirali i/ili važili za protivnike režima, kolektivna profesionalna motivacija ima drugu logiku: da bi neko bio "poštovan kao protivnik", on pre svega mora biti protivnik, a zatim i poštovan. Nova vlast, prosto govoreći, medije ne vidi ni kao protivnika, ni kao nekoga koga treba poštovati. Jednostavno ih ne vidi nikako. *To je razlog ljutnje dobrog dela "nezavisnih medija" iz Miloševićevog vremena, a ne briga za Zakon o Radio difuziji ili Zakon o informisanju. Protiv Miloševića je bilo lako tući se jer je on to i hteo, ali kako se potući sa nekim ko to neće?*

Istina, u ovoj činjenici ne treba videti nikakvu političku odluku koja je motivisana svešću o potrebi postojanja nezavisnih medija već konstataciju gole činjenice da sopstvenu profesiju ni oni koji se njome bave ni najmanje ne poštuju. A kako se plašiti nekoga ko sam sebe prezire? Kako *poštovati* nekoga ko sam sebe ne poštuje? Dakle, odgovor na pitanje da li je danas gore nego 5. oktobra može biti "jeste" ali samo ako time mislimo na globalno stanje delatnog samoprezira novinarske profesije koje u ilustracijama izgleda otprilike ovako:

1) *Novinari jedva čekaju da pobegnu iz sopstvene profesije.* Nema profesije koja je posle 5. oktobra iznedrila više savetnika, diplomatskih službenika i TV zvezda (pojavljivanje na televiziji ne mora nužno biti i novinarstvo) od novinarske. Sveopšte bekstvo iz profesije dovoljno je da se zaključi da:

a) *Novinari i dalje vole čokoladu koju im ponekad ("na kašičicu") nudi vlast.* Čokolada može biti i u obliku tiražne vesti "iz poverljivih izvora" i sinekura koja ne samo da je (po definiciji) data "na uživanje" već sobom nose i "kolateralnu dobit": ugled koje srozano novinarstvo kao životni poziv nikome ne može da obezbedi.

b) *Novinari i dalje više vole da zavide drugim novinarima nego da se bave sopstvenom profesijom.* Neophodna je ilustracija? Evo je: svi (novinari) su zavideli Momčilu Đorgoviću (*Nedeljni telegraf*) zbog fotografija s izručenja Slobodana Miloševića, mnogi su zavideli *Blicu* zbog "poverljivih informacija" iz kabineta predsednika države, poneko je zavideo *Reporteru* zbog haškog spiska, a Veran Matić (*B92*) po definiciji principijelno zavidi Željku Mitroviću (*Pink*)...

c) *Novinari i dalje osluškuju glasove "odozgo".* Istina je da im se baš niko naročit ni ne javlja, ali novinari i dalje pasionirano prate signale koje emituju štabovi dveju očigledno sukobljenih strana u DOS-u. Ali, i kada napadaju jedne ili druge, oni to uglavnom čine u maniru "konstruktivne" ili "drugarske" kritike. Isti ton se zadržava i kada štetočine s obe strane naprave notorne gluposti.¹

d) *Novinari i mediji uopšte utrkuju se u utvrđivanju prvoboračkog staža.* Nevolja leži u tome što se za staž petooktobarskih prvoboraca

¹ Neverovatno ali istinito: ovu rečenicu zapisao sam samo noć uoči eskalacije skandala u Skupštini Srbije. Trenutno nisam siguran šta je gore: da li da ne znamo ko je uopšte u Skupštini glasao, ili da verujemo montiranim TV snimcima.

(uglavnom od 1945. godine) utrkuju i takvi moralni giganti kao što su RTS, Studio B i Politika. Zanimljiv je primer RTS-a. Telop "Nova Radio-televizija Srbije" i dalje neukusno bode oči prosečnom gledaocu, a slika tornja na Avali pre i posle bombardovanja jasno svedoči o šizoidnom duhu unutar najvažnije nacionalne medijske kuće. Šta ime "Nova RTS" u kombinaciji sa ruševinama avalskog tornja uopšte simbolizuje?!

Niko pametan ne zna odgovor na pitanje ko se prvi od medija po receptu "krševa" (kriznih štabova) oslobodio, niti ko je od njih u preoktobarsko vreme bio "oslobođeniji". Najporaznije deluje činjenica da u inostranstvu (čitati: među donatorima) iz misterioznih razloga za "najprvoboračkijeg od svih prvoboraca" važi B 92 koji je program počeo da emituje 5. oktobra, dakle onda kada je sve već bilo gotovo. Mesta za nekakav Radio Indeks koji je još u septembru 2000. postavio i pustio u rad dva ilegalna FM predajnika (u Nišu i Novom Sadu) i sve vreme direktno, pa čak i "pod vatrom" izveštavao s lica mesta (ispred zapaljene Skupštine, ispred demoliranog RTS-a...) u prvoboračkim oktobarskim NGO-B 92 spomenarima jednostavno nema. Za *beznačajni* Radio Indeks (slušanost u Beogradu septembar-oktobar 2000: 1.100.000 slušalaca), samim tim, nema mesta ni u planovima dobrotvora (donatora) koji su u Srbiju pohrlili posle 5. oktobra. (U Indeks od 5. oktobra nije stigao *ni cent* strane pomoći.) Njega se, naravno, ne sećaju ni političari koji su se do 5. Oktobra gotovo tukli ko će pre ući u njegov studio. Na žalost, za Radio Indeks mesta nema čak ni u kolektivnom pamćenju Srba. Jednostavno je: Indeks je nezgodan svedok, kako je moguće da se ponekad nešto uradi i samostalno. Zašto ga se onda uopšte sećati?

2) *I pored sveopšte "brige", novinari dopuštaju amaterima i samozvancima da pišu "njihove zakone"*. Svedoci smo da grupe građana, grupe pravnika i grupe izvršnih sekretara i ostalih gaulajtera iz doba komunizma, svi odreda prurušeni u gomilu novinarskih volontera, danas dobrovoljno, "u šestoro ruku" sa "stimulisanim" pojedincima iz državnog aparata i moćnim lobijima iz nekih nevladinih organizacija, pišu skandalozne zakone o radio difuziji i informisanju. I svi novinari (sa izuzetkom Stevana Nikšića iz *NIN*-a) o tome glasno ćute.

3) *Urednici i dalje trpe nepismene "novinare" i "voditelje" sa govornom manom*. Ova tvrdnja je gotovo tautologija.

Spisak ilustracija novinarskog samonipodaštavanja je praktično beskonačan i svakodnevno se širi. Treba samo pažljivo čitati novine, slušati radio i gledati TV. Ali za to treba imati živaca. Stoga pređimo na drugo pitanje.

Kome je danas gore?

Zaista, kome je to danas lošije nego 5. oktobra? Koliko ja vidim, postoje samo dve grupe ljudi koji tako nešto mogu da tvrde. Prvu sačinjavaju paramedijske družine koje su se okupljale oko Dragoljuba Milanovića,

Milorada Komrakova, Hadži-Dragana Antića Struje i sličnih. Budući da su neki od njih već završili u zatvoru ili im se on smeši, a u zatvoru je po definiciji gore nego na slobodi, onda je njima svakako gore nego 5. oktobra.

Sklon sam tvrdnji da drugu grupu ljudi sačinjavaju profesionalne žrtve prethodnog režima. Nije lako posle deset godina izgubiti protivnika od kojeg se lepo živelo. Tužna je i ironična činjenica da su oni svoju borbu protiv Miloševića platili tuđom glavom. I to glavom Slavka Ćuruvije koga su, neuznemireno krckajući svoje izdašne apanaže, iz Budve, Bosne, Pešte, ili-već-otkuda ("bombardovanje je, opasno je, šta ćeš...") bukvalno do poslednjeg daha klevetali kao "debejca" i Mirinog podrepaša. Posle su mu došli i na otkrivanje spomenika, mada ih nisam video u Slavkovom stanu kada mu je zaplenjena gotovo celokupna imovina.

Rušenje Slobodana Miloševića tako da on ne bude srušen bila je najunosnija politička trgovina u poslednjoj deceniji. I to važi ne samo za neke "nezavisne" medije već i za gro opozicionih političkih stranaka. Stranke su konačno došle na vlast, profesionalne žrtve traže novog tlačitelja...

To je sve što ovom prilikom hoću da zapišem. A znam mnogo više.

II) Prognoza: da li će biti bolje?

Iako tvrdim da je "stanje u medijima" danas daleko bolje nego pre oktobra, to ne znači da mislim da je ono dobro. Naprotiv. Međutim, kada i na trenutak pomislim kako mogu da odgovorim na pitanje da li će u medijima biti bolje, sam sebi delujem krajnje neozbiljno. Stoga: ne znam *da li* će biti bolje, ali znam *kada* će biti bolje.

Biće bolje:

- kada najpoznatiji novinari *Vremena* i *NIN*-a više budu voleli da budu to što jesu nego ambasadori;
- kada novine i radio i TV stanice budu živeli od sopstvenih prihoda a ne od profesionalnog prosjačenja;
- kad Veran Matić otvori svoje finansijska dosijea;
- kad Željko Mitrović prizna da je bio član JUL-a i da nam se to nije pričinjavallo;
- kad Aleksandar Tijanić više ne bude ničiji ministar, ni savetnik, već samo kolumnista;
- kada u najavnom telopu Dnevnika vidimo Pobednika ili bar podignuti Avalski toranj;
- kad ja zaboravim da sam se ikada bavio novinarstvom.

Završavam pogledom na TV: na Studiju B vidim kako DSS falsifikuje TV snimak; na Pinku vidim "odjeke i reagovanja" i "događanja naroda": Maršićanin objašnjava kako bez DSS-a ne bi bilo 5. oktobra, po njemu složno udaraju Ivan Marović iz *Otpora* i Nenad Čanak iz DOS-a (?), a zatim radnici oduševljeno pozdravljaju novi Zakon o radu. Na B 92 ne vidim ništa. (Ili je to opet nešto o Zakonu o radio difuziji?)

"Mnogo *smo* isti."

Nenad Cekić

DID ANYTHING HAPPENED ON OCTOBER THE 5th

Summary: If the state in Serbian media after Milosevic' deposal is just like in the time of his ruling, then those who mostly bear responsibility for that are journalists themselves first of all and new authorities after them and only indirectly. Reasons for that one can find in amateurism and overstated political correctness of domestic journalists who pay more attention to their nonprofessional ambitions, partisan clashes and nongovernment organisations than to their own professional dignity. After all, deposal of Milosevic in such a way that he never be deposed was most profitable politics in the passed decade. This style lasts today, too, when professional victims of regime search for a new oppressor and new donators as well.

Key words: Serbia, power, media, donators.

Stevan Nikšić*
NIN
Beograd

MEDIJI BEZ PROMENA

Sažetak: I posle više od godinu dana od 5. Oktobra, u Srbiji je i dalje potpuno neregulisan odnos države, vlasti i nosilaca javnih funkcija, sa jedne i medija sa druge strane. Utoliko je i dalje moguće da nosioci državnih i javnih funkcija po sopstvenom izboru u pojedine medije plasiraju informacije koje im odgovaraju, dok sve ostalo mogu da kriju i drže daleko od očiju javnosti. Tako je, bez obzira na strukturu vlasništva, na medijskoj sceni izvršena nova faktička preraspodela uticaja i stvorena je nova mreža medija među kojima nije teško prepoznati one koji rade za ovu ili onu stranku, za ovo ili ono ministarstvo. U odsustvu bilo kakve nove institucionalne regulative u ovoj oblasti, već se može otvoreno govoriti i o korupciji koja ozbiljno pretilo da ugrozi sve pozitivne tekovine izvršenih demokratskih promena u društvu.

Ključne reči: mediji, politika, profesionalizam.

Godinu dana nakon sloma diktatorskog režima Slobodana Miloševića i uspostavljanja nove vlasti u Srbiji i SR Jugoslaviji situacija u domaćim medijima nije – barem u institucionalnom pogledu – bitno promenjena. Moglo bi se, zapravo, reći da je ovo oblast društva u kojoj se do sada zbililo najmanje suštinskih promena.

Ni jedan od sistemskih zakona kojima bi ovu oblast trebalo urediti, kako bi se uslovi za funkcionisanje domaćih medija donekle približili evropskim, još nije donet. Raspodela novih, odnosno preraspodela starih radiodifuznih i TV frekvencija nije zvanično započela, problem transformacije dosadašnjih državnih radiodifuznih i drugih medija u neki novi model primereniji demokratskom društvu nije razrešen, čitav niz problema skopčanih s eventualnim stranim ulaganjima u domaće medije nisu razjašnjeni i precizno definisani, a novi standardi i regulativa neophodna za funkcionisanje medija u tržišnim uslovima i na način primeren demokratskom društvu još su na dugom štapu.

Nevolja je, međutim, u tome što u većini javnih rasprava o ovoj temi po pravilu i dalje ne dolazi dovoljno do izražaja svest o tome da su mediji integralni deo demokratskog procesa, da se bitne promene medijske situacije ne mogu izvesti van konteksta ukupnih društvenih promena, pa s tim u vezi često preovladava uverenje da su za sve sadašnje nedostatke i probleme u medijima krivi samo neki nedobronamerni novinari i urednici, ili eventualno činjenica da među “starim kadrovima” u toj oblasti nije sprovedena dovoljno radikalna čistka.

* Autor je glavni i odgovorni urednik nedeljnika “NIN”.

Istini za volju, sve i da je postojala neophodna spremnost i volja da se izvrši temeljna kadrovska rekonstrukcija pojedinih državnih medija, koji su godinama predstavljali glavni oslonac bivšeg režima, poput Radio-televizije Srbije (RTS), teško da bi to bilo odmah izvodljivo. Jer, iako je 5. oktobra u RTS-u bilo zaposleno gotovo 8.000 ljudi, a veruje se da bi celokupan program mogao da funkcioniše i da tamo radi svega 2-3.000 ljudi, ispostavilo se da (dok su na snazi postojeći propisi o radu) gotovo da i nema nikakvih zakonskih mogućnosti da se bilo kome od tih ljudi uruči otkaz! Tako je u RTS ušlo novo rukovodstvo, ali su svi stari likovi ostali na svojim mestima i sada i jedni i drugi čekaju, ovakav ili onakav, rasplet situacije...

1. Radiodifuzija

Nakon 5. oktobra najviše problema nasleđeno je, naravno, u oblasti radiodifuzije. Naime, režim Slobodana Miloševića je u radiodifuziji postupao na istovetan način kao i na političkoj sceni uopšte: kao što je svoje vreme pokušao da se odupre univerzalnom zahtevu za uspostavljanje političkog pluralizma stvaranjem lažnih opozicionih partija i falsifikovanjem čitave političke scene, a potom i falsifikovanjem izbora i krađom izbornih rezultata, on je i u oblasti radiodifuzije nastojao da stvori privid deregulacije i medijskog pluralizma. Tako su već posle samo nekoliko godina njegove vladavine širom Srbije nikle brojne privatne radio i televizijske stanice, kojima su bile ustupljene ranije državne i vojne frekvencije, da bi po tom osnovu njihovi vlasnici – kao naknadu za političku lojalnost režimu – stekli mogućnost da se neograničeno bogate.

Karakteristično je, takođe, da je dobar deo ovog šarolikog spektra nominalno privatnih radiodifuznih ustanova, koje su svoje programe po pravilu emitovale na državnim i vojnim frekvencijama, sistematski realizovao projekt depolitizacije i zaglupljivanja stanovništva, zasipajući etar zabavnim sadržajima najniže vrste. Na većini takvih stanica, poput "Pinka", "Košave", "Palme" i sličnih, za dugo vreme nije bilo nikakvih informativnih i političkih programa, osim u vreme predizbornih kampanja, kada su sve one zdušno ustupale svoje talase za promociju režimskih stranaka, Jula, SPS i Srpske radikalne stranke. Ali, kad se nakon lokalnih izbora u Srbiji u jesen 1996. godine i veliki broj lokalnih radio i televizijskih ustanova našao pod kontrolom dotadašnjih opozicionih stranaka, koje su izvojevale pobedu na lokalnim izborima, u toj sferi (odnosno u etru) zapodenut je žestoki obračun između režimskih i slobodnih medija. I kad se videlo da režimski radiodifuzni mediji počinju da gube ovu bitku, na scenu su obično stupali državni inspektori, gaseći pojedine stanice koje nisu bile pod kontrolom režima, oduzimajući njihovu opremu, ili – kao što je bilo u nekim ekstremnim situacijama u Beogradu – postavljajući specijalne uređanje namenjene ometanju radio i televizijskih programa nezavisnih stanica...

U međuvremenu, neke od režimskih komercijalnih stanica u vlasništvu visokih partijskih funkcionera i njihovih sponzora su zahvaljujućim privilegovanom i praktično monopolskom položaju svojim vlasnicima po tom osnovu donele ne samo običan "eskraprofit", već i gotovo basnoslovna bogatstva. Jednostavno, situacija u oblasti radiodifuzije zatečena 5. oktoba mogla bi se najplastičnije opisati rečju: dobro organizovani haos...

Međutim, ako se tome doda još i situacija zatečena u državnim radiotelevizijskim ustanovama, u RTS-u i federalnoj televiziji "JU info", namenjenoj pokrivanju Srbije i Crne Gore televizijskim signalom, reč "haos" možda i nije sasvim dovoljna da se to opiše. Deo tog haosa u radiodifuznom sistemu bio je, svakako, uslovljen i zatečenim političkim okvirima, kao što su nerazjašnjeni odnosi unutar jugoslovenske federacije (odnosi između Srbije i Crne Gore), novi nesporazumima oko statusa Vojvodine, i nejasnom budućnošću Kosova, obzirom da su u sastavu RTS-a ranije funkcionisala tri tehnološki nezavisna radiodifuzna centra: radio i televizija Beograd (s više zasebnih radijskih i televizijskih programa), radio i televizija Novi Sad (sa više zasebnih radijskih i TV programa, na više jezika), radio i televizija Priština (sa više zasebnih radijskih i televizijskih programa, na više jezika).

Ipak, nove vlasti su, posle više meseci intenzivnog premišljanja, slavo-dobitno odlučile da u tom domenu ne učine ništa. Proglašena je – faktički u korist ranije privilegovanih režimskih, a na štetu obespravljenih nezavisnih elektronskih medija – neka vrsta moratorijuma na raspodelu TV i radijskih frekvencija, i odlučeno da će se zatečno stanje u oblasti elektronskih (dakle najuticajnijih) medija tolerisati do neke bolje prilike... Karakterističan je, takođe bio i pokušaj novih DOS-ovih vlasti da se, na neki način, proglase "nenadležnim" za bilo kakav neposredni uticaj na ovu značajnu oblast društva, a da se povrh svega tom činu još pripíše i svojevrsno demokratsko pokriće. Naime, u novoj vladi Republike Srbije nije bilo ni predviđeno postojanje posebnog ministarstva nadležnog za medije, dok odgovarajuća ministarstva na saveznom nivou praktično nisu imala nikakve nadležnosti u Srbiji. Prema tome, nije ni postojao neko ko bi mogao biti automatski pozvan ili prozvan da se suoči sa haosom u ovoj oblasti.

Jedino što su nove vlasti odmah učinile, realizujući svoje obećanje dato u vreme predizborne kampanje, bilo je ukidanje radio i televizijske pretplate vezane uz račun za struju. Tako je RTS, uz sve ostale nasleđene nevolje, ostao i bez bilo kakvih izvornih prihoda, pa nije preostalo ništa drugo nego da se ovaj medijskih gigant – "do daljeg" – finansira iz državnog budžeta. Drugim rečima, sve što je u ovom domenu postojalo u vreme prethodnog režima ostalo je manje-više nedirnuto, samo što je vlada preko državnog budžeta stekla još jednu efikasnu polugu za kontrolu najuticajnijih javnih medija.

Taj i takav stari-novi institucionalni okvir sistema radiodifuzije proizveo je, naravno, očekivani rezultat: državni radio i televizija pretvoreni su faktički u vladin informativni servis, čijim su novinarima i urednicima u servilnosti iskazanoj prema novim političkim pokroviteljima konkurisali jedino nekadašnji režimski komercijalni mediji, koji su i u novim uslovima nastavili da rade ono što su uvek radili, da hvale vlast i da se zahvaljujući tome bogate...

Na drugoj strani, nekadašnji nezavisni i antirežimski elektronski mediji, a pre svih beogradski B92 i ostale stanice udružene u ANEM (Asocijacija nezavisnih elektronskih medija), ostale su i nakon godinu dana funkcionisanja nove demokratske vlasti u Srbiji i SR Jugoslaviji tamo gde su i ranije bili: potpuno izvan sistema, izvan svih legalnih okvira, bez očekivanih dozvola za rad i legalnih frekvencija, poput svojevrzne medijske – gerile.

Na tu situaciju nije bitno uticala ni činjenica da je vlast jednoj grupi nezavisnih eksperata iz nevladinih organizacija prepustila mogućnost da se angažuje na uobličavanju novog zakona o radiodifuziji. Iako je nacrt tog zakona bio odavno završen, ni vlada, ni skupština, niti bilo koja od stranaka iz vladajuće koalicije u Srbiji nisu pokazale naročitu spremnost da se angažuju da on što pre uđe u parlamentarnu proceduru. Razloge, naravno, nije bilo teško dokučiti: nove vlasti su očigledno brzo shvatile da im se pružila mogućnost da bar još neko vreme uživaju u eksploataciji sistema elektronskih medija koji će im verno služiti i bespogovorno ispunjavati sve njihove želje. U trenucima kad je već postalo očigledno da će u Srbiji najdalje kroz nekoliko meseci morati da se raspišu prevremeni parlamentarni izbori, oni koji su u startu uspostavili odgovarajući uticaj na postojeći sistem radija i televizije, onakav kakav im je u nasleđstvo ostavio Slobodan Milošević, nisu žurili da se odreknu te privilegije.

Od novih zakonskih propisa u ovoj oblasti očekuje se najpre da, umesto ranijeg državnog radiodifuznog sistema, uspostavi novi sistem javnog radija i televizije, organizovane kao "javna služba", ili "javni servis", pod kontrolom društva, koji će raditi u interesu društva, a ne vlade. A, zatim, da omoguće da se u ovoj oblasti uspostavi elementarni red i vladavina zakona. To, naravno, nije ni lak ni jednostavan zadatak. Iskustva drugih istočnoevropskih društava u tranziciji, uostalom, najbolje ilustruju zamke koje već vrebaju na tom putu. Ilustrativan je, recimo, primer Rusije gde su se novi domaći bogataši brzo dočepali odlučujućeg segmenta vlasništva nad nekadašnjim državnim televizijama, a odmah potom iskazali i nameru da svoju ekonomsku moć uz pomoć uticajnih medija pretvore u opipljiv politički uticaj. Iskustvo Borisa Jelcina, koji se našao u njihovim kandžama, i Vladimira Putina, koji na svaki način pokušava da im se odupre, o svemu tome vrlo rečito govori. Neki drugi primeri, poput Češke, Slovačke, Rumunije, Bugarske i delimično Slovenije, ilustruju i druge rizike koje nosi brza i neoprezna rasprodaja radiodifuznih frekvencija stranim televizijskim moćnicima. Poenta je, svakako, u tome što se

danas u oblasti radiodifuzije najveće bitke vode oko deobe “kolača”, odnosno novca koji pritiče od moćnih oglašivača. Tako se, recimo, računa da suma novca koju danas razni – većinom strani – oglašivači plaćaju ruskim televizijama iznosi oko 2 milijarde dolara godišnje, u Ukrajini oko 400 miliona dolara, u Češkoj republici 250 miliona, a i kod nas, mada je nauporedivo manja, ta suma nije mala...

Ali, sva je prilika da i nakon godinu dana od uspostavljanja novih vlasti u Srbiji i SR Jugoslavije sve ove ozbiljne tranzicijske dileme i nevolje s kojima su se drugi do sada suočavali na putu koji nama tek predstoji još nisu ozbiljno počele da zokupljaju pažnju domaće javnosti.

2. Štampa

Kao i u slučaju radiodifuzije, nakon prvih godinu dana od uspostavljanja nove vlasti u Srbiji nije došlo do bilo kakvih značajnijih promena u oblasti štampe. A, moglo bi se isto tako reći da je zatečeno stanje i u ovom segmentu u najmanju ruku – haotično. Iako se Srbija, odnosno SR Jugoslavija po svim merilima o čitanosti i rasprostranjenosti štampe danas nalaze na samom začelju u Evropi, neki od listova sa ovog područja bili su ipak tokom više decenija prošlog stoleća među najuticajnijima u našem regionu.

Pre svega, u Srbiji je i godinu dana nakon uspostavljanja nove vlasti nejasna priroda i struktura vlasništva na glavnim štampanim medijima. Nejasno je, recimo, koji su mediji privatni i ko im je vlasnik. Nejasni su, takođe, propisi o eventualnom ograničenju stranog vlasništva u medijima, pa stoga nije uvek ni sasvim izvesno ko su zapravo privatni vlasnici ovdašnjih štampanih medija, da li je reč o fizičkim ili pravnim licima, stranim ili domaćim... Nije, takođe, mnogo jasniji ni pravni status mnogih domaćih uticajnih štampanih medija, koji očitno nisu u privatnoj svojini, jer su i tu na delu mnogi nejasni odnosi između pojedinih banaka (takođe nejasnog svojinskog statusa), same države, ili javnih i državnih preduzeća, koja slove kao kreditori ili deoničari pojedinih listova, i internih “deoničara”... Naravno, blisko je pameti da nagoveštena privatizacija i prodaja nekih od ovih medija strancima, neće odmah automatski razmrsiti sve nedoumice u ovoj oblasti. Naprotiv, ona će ih samo otvoriti i izbaciti na površinu, jer je malo verovatno da će se bilo ko od ozbiljnih stranih kupaca odmah zaleteti da uloži svoj novac u nešto što je nejasnog vlasništva i porekla.

Zanimljivo je, ipak, da su jedini segment nekadašnjeg društvenog vlasništva u ovoj oblasti, koji je davno manje-više dosledno privatizovan, bile mreže za distribuciju novina, odnosno kiosci, raspoređeni širom zemlje i načičkani kao ruglo duž ulica svih srpskih gradova... Ali, ovde je reč o nečemu sasvim drugom: u svim tim kioscima prodaja novina služi samo kao pokriće za prodaju mnogo profitabilnije robe – duvana. Stoga je i sasvim razumljivo što danas vlasnici i kontrolori većine nekdašnjih

državnih mreža za distribuciju štampe spadaju u red one fine gospode čija se imena obično mogu pročitati u crnim hronikama, budući da je trgovina cigaretama ovde već dugo posao opasan po život...

Privatizovan je i dobar broj nekadašnjih manjih državnih štamparija, a u međuvremenu su izgrađene i mnoge potpuno nove i moderne štamparije u privatnom vlasništvu. Ipak, veliki listovi u Srbiji i danas po svom izgledu i tehnologiji štampe bitno zaostaju ne samo za onima u Evropi, već i za onima u našem regionu. Što samo govori da je za ozbiljniju modernizaciju domaće štampe i dalje neophodan priliv novog svežeg kapitala, koji veliki domaći izdavači željno iščekuju, u nadi da će im to omogućiti neophodnu modernizaciju nekih od starih velikih štamparija u Srbiji. Ali, vlasti se, svemu uprkos, još nisu odlučile da se suoče s novim mogućim izazovima u ovoj oblasti. I dalje nema posebnih propisa o stranom vlasništvu u medijima, nema nikakvih antimonopolskih propisa, ili propisa o sprečavanju koncentracije vlasništva u ovoj oblasti, kakvi postoje u većini evropskih zemalja, uključujući i sve zemlje u našem okruženju.

Iako su uslovi u kojima žive i rade novinari u Srbiji danas neuporedivo lakši od onih u vreme diktature Slobodana Miloševića, kada su se neposlušni među njima suočavali čak i sa mogućnošću da izgube glavu, moglo bi se mirne duše reći da nove vlasti ne samo što nisu učinile mnogo za unapređenje i razvoj ove delatnosti, nego su povremeno svojim odlukama samo otežavale njihov rad. Tako je, recimo, prva mera nove vlade u Srbiji koja se ticala štampanih medija bio gotovo apsurdni pokušaj specijalnog oporezivanja neprodatih primeraka novina, takozvane "remitende". Iako svi drugi proizvođači roba koje se slobodno prodaju na tržištu, u svim zemljama Evrope bez izuzetka, porez na promet plaćaju samo na ono što su prodali, poreske vlasti u Srbiji smislile su iz nekih razloga originalan način da dodatno oporezyju ionako siromašne domaće izdavače novina, tako što će posebnim porezom oporezovati ne samo prodate nego i neprodane primerke...

U međuvremenu, ispostaviće se da su svi politički obračuni na domaćoj javnoj sceni, koja sve više obiluje aferama i skandalima, na ovaj ili onaj način skopčani sa medijima. A, toj situaciji, naravno, najviše pogoduje činjenica da je kod nas i dalje potpuno neregulisan odnos države, vlasti i nosilaca javnih funkcija, sa jedne i medija, s druge strane; da je i dalje moguće da nosioci državnih i javnih funkcija po sopstvenom izboru u pojedine medije plasiraju informacije koje im odgovaraju, dok sve ostalo mogu da kriju i drže daleko od očiju javnosti. Tako je, bez obzira na strukturu vlasništva, na medijskoj sceni izvršena nova faktička preraspodela uticaja i stvorena je nova mreža komercijalnih štampanih medija, među kojima nije teško prepoznati one koji rade za ovu ili onu stranku, za ovo ili ono ministarstvo, da bi po tom osnovu verovatno za uzvrat verovatno mogli da očekuju i određene beneficije i privilegije... Drugim rečima, u odsustvu bilo kakve nove institucionalne regulative u ovoj oblasti, već se može otvoreno govoriti i o korupciji u ovoj sferi, koja ozbiljne preti

da ugrozi sve pozitivne tekovine izvršenih demokratskih promena u društvu.

U vreme prethodnog režima vlast je na sve načine pokušavala da pomogne barem onim novinskim izdavačima koji su joj bili lojalni. Oslobađala ih svih mogućih poreza i doprinosa, obezbeđivala im novinsku hartiju po specijalnim povlašćenim cenama, i povrh toga svim mogućim političkim, policijskim i fizičkim sredstvima nastojala da uništi njihovu konkurenciju na tržištu. (To što u tome nije bila do kraja uspešna i što su neke novine i novinari sve to uspeali da prežive, ne govori naravno o samoj prirodi te vlasti nego o žilavosti ovdašnjih medija, ali to je već druga priča...) Međutim, nove vlasti u Srbiji i SR Jugoslaviji ni nakon godinu dana vladavine nisu našle za potrebno da u principijelnoj formi postave pitanje rešavanja nagomilanih problema u ovoj oblasti, ili eventualno unapređenja ove delatnosti kroz nekakav sistem pozitivnih olakšica izdavačima novina koji bi bio usmeren na povećanje novinskih tiraža. Tako je Srbija i dalje valjda jedina zemlja u Evropi u kojoj kod državne pošte ne postoji posebna niža tarifa za slanje tzv. "štampanih stvari", uključujući novine, časopise ili knjige. Iako gotovo trećina stanovništva Srbije danas živi u mestima u koje štampa ne stiže redovno, ili ne stiže uopšte, jer su najbliži kiosci za prodaju štampe udaljeni po više kilometara, ovde je gotovo nepoznata mogućnost redovne pretplate na dnevne i druge listove koji bi pretplatniku – baš kao u svom civilizovanom svetu – redovno stizali na kućni prag ili u poštansko sanduče. Uostalom, valjda nije slučajno ni to što tipsko poštansko sanduče u ovoj zemlji (čije su dimenzije i oblik utvrđeni važećim jugoslovenskim standardom, JUS-om) izgleda tako da u njega jednostavno nije moguće staviti bilo kakve novine...

A, novi republički Zakon o javnom informisanju, koji je uz novi Zakon o radiodifuziji, trebalo bar donekle da razmrsi nejasnoće u ovoj oblasti, još je na dugom štapu. I za ovu oblast republička vlada se oglasila nenadležnom, obzirom da ona nema odgovarajuće ministarstvo nadležno za informisanje, pa je rad na tom zakonu prepušten grupi ekserata i aktivista nevladinih organizacija. Međutim, malo je verovatno da će taj zakon uskoro ući u skupštinsku proceduru i da će, sve i ako bude uskoro usvojen, sam po sebi automatski rešiti sve što je nasleđeno iz proteklih decenija i tako obezbediti pristup u red razvijenih evropskih društava.

Stevan Nikšić

MEDIA WITHOUT CHANGES

Summary: More than a year has passed since the October 5, but the relation between the state, power and public function holders from one and media from the other side has not still been regulated. It is still possible that the state and public functions holders place and hide information arbitrarily. So, disregarding the property structure, a new assignment of power has been made and a new media net has been created and it is not difficult to recognize those who work for this or that party, for this or that ministry. In the absence of any institutional regulatives in this field, one can speak about corruption that may endanger all positive possessions of democratic changes in the society.

Key words: media, politics, professionalism.

Jovica Trkulja*
Univerzitet u Beogradu

KRAJ MITA O NEZAVISNOM NOVINARSTVU

Sažetak: U ovom radu autor polazi od teze da su mediji na kraju XX veka poprimili ambivalentan oslobadjajući/porobljavajući karakter. U tom kontekstu se osvetljava uloga medija i novinara u Srbiji i SRJ, koji su u poslednjoj deceniji pretvoreni u transmisiju politike, doživeli moralni i profesionalni pad. Nezavisno novinarstvo je mit, ideološka koprena koja skriva istinu da apsolutno nezavisnog i objektivnog novinarstva nema. O tome svedoči i najnovije dosovsko poricanje slobode medija. Medijski kredu u Srbiji je bio i ostao proizvodnja političke lojalnosti, instrumentalizacija novinara, manipulacija podanicima i industrijsko oblikovanje javnog mnjenja. Stoga autor pledira za: (1) (re)afirmaciju novinara kao samosvojnih medijskih delatnika koji slede najviše profesionalne i etičke standarde svoje struke, i (2) rekonstrukciju i uspostavljanje kontinuiteta s potisnutom tradicijom autonomnog, profesionalnog i kritičkog novinarstva na ovim prostorima.

Ključne reči: mediji, novinari, (ne)zavisno novinarstvo, javnost, politička lojalnost.

Janusovo lice medija

Masmediji su kao bog Janus, rimsko božanstvo sa dva lica od kojih jedno gleda natrag a drugo napred. Jedan je od retkih koji nije imao grčki ekvivalent. Ne slučajno. Dok su Grci slavili Slobodu, Znanje, Istinu, Polis, Rimljani su veličali Vlast, Pravo, Osvajanja, Imperiju. Janusov lik je najčešći na rimskom novcu, prvom i najfascinantnijem masmedijskom proizvodu. Vrata njegovog hrama na Forumu bila su otvorena za vreme rata, zatvorena u vreme mira. U svakom religioznom obredu prva žrtva je bila žrtva Janusu, a Cezari su svoje vreme započinjali janu(s)arom.

Na kraju XX veka masmediji su definitivno poprimili dijabolički karakter: porobljavajući-oslobađajući, represivni-slobodarski, nazadan-napredan, autoritaran-demokratski. Produžeci čovekovih opština u medijskoj galaksiji stavljeni su u ruke rđavih i dobrih momaka. U medijskom ratu zvezda "Viš! planete Zemlje" borbe se vode između vojske repatih čudovišta zla i vojske anđela čuvara dobra. Ishod te borbe, zasad, je neizvestan, tako da je nepredvidivo da li će aktuelni sumrak medija imati za ishod mrklu noć bez svitanja ili jarku zoru ljudske slobode.

Međutim, u medijskom ratu "Viš! Srbije na nebu vedrome", ishod ove borbe i dijaboličko-anđeoskih prepucavanja je očigledan. To bi video i

* Autor je redovni profesor Pravnog fakulteta u Beogradu na predmetu "Politički sistem". Važnije monografije: Objavljene knjige: *Aporije diktature proletarijata* (1990), *Socijalizam na sudu istorije* (1990), *Osvajanje demokratije – ogled o postkomunizmu* (1993), *Suočavanje s beznađem* (1998), *Na rubu propasti* (1999).

slepi Filip Višnjić. Medijski skriveni ubeđivači već su obavili svoj posao. Ratnički pohod na medije u Srbiji krenuo je 1989. godine, konkretizovan nakon Miloševićeve "antibirokratske revolucije" i "politike diferencijacije" 1991. godine donošenjem Zakona o javnom informisanju a kulminirao je godine 1998. donošenjem novog, pogubnog Zakona o javnom informisanju. Taj pohod je dosovska vlast dovela do kraja, jer je aktuelna državna i medijska politika okovala i sputala slobodu i autonomiju medija, pretvorivši ih transmisiju i ispostavu političkih moćnika.

Na drugoj stani ne mali broj novinara je tokom protekle decenije svoju profesiju stavio u funkciju dnevne politike, jednoulja i manipulacije. Štaviše, u brojnoj armiji ratnih i antiratnih profitera novinari su bili i ostali važan ešalon. Svestrano podržavani i finansirani od (anti)ratnih lobija u zemlji i svetu, pod maskom "odbrane istorijskih nacionalnih prava" ili "zaštite ljudskih prava" i "humanitarne pomoći", oni su svoje medijsko umeće stavili u funkciju ratne mašinerije i zauzvrat ostvarili profit, razne privilegije i neslućenu socijalno-političku promociju.

Angažujući se na taj način oni su se potrudili: (1) da dubioznim političkim odlukama režima pribave medijsku promociju i legitimnost, (2) da pragmatičnim interesima vlada u Beogradu, Podgorici, Kninu i na Palama daju moralni autoritet kao interesima srpskog naroda, (3) da agresivnu politiku prema Hrvatskoj i BiH, Kosovu, bombardovanje gradova i civilnog stanovništva predstave kao zaštitu obespravljenih i ugroženih Srba, (4) da naš put do zajedničke države srpskog naroda mora ići preko teritorija i leševa drugih jugoslovenskih naroda, (5) da srpski narod uspostavi ravnotežu između sopstvene moralne savesti i neprincipijelne, agresivne politike svojih vlada.

U celini posmatrano mediji i novinari u njima su doprineli da proteklu deceniju u ovom delu Balkana istoričari zabeleže kao vreme netrpeljivih, kao vreme provale razobručenih sila zla, nasilja i prevara. Pomoću medija i novinarskih poruka formulisane su i promovisane ideje rata od Slovenije, preko Hrvatske i BiH do Kosova, Srbije i Makedonije. Prvo su pale neodmerene, neodgovorne reči, a za njima su pale bombe. "Ubi me prejaka reč", više je vapio i opominjao, nego pevao tragični srpski pesnik.

Izdaja i autokompromitacija novinara

Ako je XX vek bio "stoleće zlih" (A. Heler), onda su se novinari, zajedno s političarima potvrdili kao vitezovi zla – zli volšebnici. Srbija i Jugoslavija su za to tipičan primer. O tome rečito govore iskustva iz protekle decenije u kojoj su mediji pali na ispitu, jer su borojni novinari: (1) izdali i autokompromitovali svoj poziv, (2) pružili podršku imbecilnim političkim odlukama i nacionalističkim strastima, (3) postali promoteri tehnologije govora mržnje i rata, (4) angažovali se kao ratni huškači, (anti)ratni profiteri, ketmani i rutineri, i (5) prihvatili ulogu vazala i lakeja političkih moćnika.

Produžeci čovekovih opština u srpsko-jugoslovenskoj medijskoj galaksiji stavljeni su u ruke promotera rata i manipulatora. Specijalne jedinice Skrivenih ubedjivača, Ribara ljudskih duša i medijskih Frankenštajna “uspešno” su obavile svoj posao, tako da danas parafrazirajući Njegoša možemo reći: političar ti laže sa sa smijehom, žena laže suze prosipljući, niko krupno ko novinar ne laže.

Medijski kredito “biti svuda”, zapravo, znači biti spolja i iznutra, biti u samoj podsvesti. Zahvaljujući njenim orvelovskim moćima Miloševići i dosovski vlastodršci su uspevali i uspevaju da svoje parcijalne interese namentnu kao nacionalno-državne i civilizacijske – da nas prisile na svoje sopstvene istine i laži.

Na taj način režim je uspeo da sruši značajne tekovine srpskog novinarstva, da obezvredi i pogazi profesionalne standarde etičke principe novinara. S vremenom je stvorio u medijima klimu podaništva, licemerstva udvorištva. Gušio je duhovni integritet novinara i izazivao nesigurnost i strah. Tendenciozno je obesmišljavao ili marginalizovao opšte kulturne vrednosti da bi medijski nametao svoje pragmatiko-političke i nacionalističke interese. Tako smo dobili zatvoreno društvo i zatrovane medije u kojima su najveći pad doživeli novinari koji podanički služe i dodvoravaju se vlastodršcima i svojim sponzorima.

Ključnu ulogu u tome odigralo je srpsko novinarstvo, koje je doživelo moralni i profesionalni pad, ponajveći u svojoj istoriji. Ono je podanički služilo i dodvoravalo se vlastodršcima. Deo novinara, potkupljen i medijski podržavan od vlasti, izgubio je smisao za realnost i promovisao nacionalističke strasti i pogubne političke odluke. Operativno-politički se angažujući oni su pogazili etiku svog poziva i sagoreli kao profesionalci, potrošivši ionako skroman kredit novinarstva u Srbiji.

Tako je formirano politikantsko, vazalno novinarstvo sačinjeno od brojne armije partijskih škrabala i portparola, kabinetskih savetnika i “PR-ekspetrata”, ali i korumpiranih urednika, direktora i drugih novinarskih poslenika, koji zarad višeg statusa, privilegija, ekspresne političke ili profesionalne promocije prihvataju podanički odnos medijskih lakeja i ketmana. Budući da je u Srbiji tokom poslednje decenije, oblikovanje svesti javnog mnjenja ostvarivano putem manipulativnog delovanja masovnih medija, oni su (p)ostali jedna od najuticajnijih i najmoćnijih političkih snaga poretka.

Odgovornost za to ne snosi samo ta profesija. U industriji svesti bivšeg i sadašnjeg režima, novinarstvu je namenjena uloga transmisije, pukog izvršioca, a ne kreatora. To znači da se državna kontrola praktikuje totalitarno, kao da drugih sfera javnog života i civilnog društva uopšte nema, a da su novinari tek državni činovnici ili vazali vlastodržaca. Njihovo manipulisanje je, zapravo, tiho vršenje vlasti. Oni su odlučujuće doprneli da se građani Srbije osećaju bespomoćni i beznadežni, ali “dresirani” da projektuju sve svoje ljudske moći u ličnost vođe, nacije, države, otadžbine, kojima mora da se potčini i da ih obožava.

Velika je iluzija da u demokratskom poretku parlametarizma i višestranačja postoji nezavisno novinarstvo kao stvar po sebi, nešto što se podrazumeva, što postoji nezavisno od bilo kojih interesa, vrednosnih orijentacija, političkih opredeljenja, vlasničkih odnosa itd. Nezavisno novinarstvo postalo je moderna bajka, svojevrsna ideološka koprena koja skriva "ružnu realnost" da apsolutno nezavisnog, nepristrasnog i objektivnog novinarstva nema, niti je ono moguće. Postoji samo manje ili više objektivni i nepristrasni mediji, manje ili više nepristrasni i profesionalni novinari i drugi medijski poslenici. Svako je glasilo u nekoj meri zavisno od elemenata društvene strukture i čija usklađenost u funkcionisanju obezbeđuje egzistenciju društva.

Dosovsko poricanje slobode medija

Posle oktobarskih promena 2000. godine i kraha Miloševićevog režima mnogi su se ponadali da je nepovratno prošlo vreme jednoulja, uzurpacije prava na istinu, progona autonomnih autora, cenzurisanja i zabrana. Poverovali su da dolazi novo vreme vraćanja profesiji i etici struke, vreme u kojem je uslov dostojanstvenog života čoveka i zaloga naše ljudske budućnosti – sloboda mišljenja i govora, i to mišljenja što smelijeg, raznovrsnijeg i slobodnijeg. Međutim, najnovije zabrane po medijima smene nepodobnih urednika, postavljanje dekretom upravnih odbora i sl. – zasturšujući su znak povampirenog jednoulja, ubedljiv dokaz da kod nas još prevladaju monolozi moćnih zasnovati na argumentu snage, a ne na snazi argumenta, na dogmatskoj isključivosti i neargumentovanoj uzurpaciji prava na jedino ispravno gledište.

Otuda se, s puno razloga, postavlja pitanje o kakvom je to "povratku profesiji" reč? Ima li tu bilo kakvog profesionalizma, a o etici da i ne govorimo? O čemu, zapravo, govore najnovije zabrane i progoni po medijima diljem Srbije?

Ne zavaravajmo se: medijski kredo u Srbiji je bio i ostao proizvodnja političke lojalnosti, onesposobljavanje građana da misle svojom glavom, instrumentalizacija novinara, manipulacija podanicima i industrijsko oblikovanje javnog mnjenja. Daljinski upravljači medijskim mrakom Srbije, posle oktobarskog prevrata prešli su samo iz jedne u drugu ruku.

Aktuelnim vlastodržcima u Srbiji i SRJ, jednako kao i onima u doba Miloševića i Broza, nisu potrebni novinari koji misle svojom glavom, koji su spremni da pošto-poto slede najviše profesionalne i etičke standarde svoje struke i koji poštuju istinu, ljudska prava i objektivno informisanje kao najviši princip svoje profesije. Naprotiv, njima su potrebna lakejska novinarska škrabala, korumpirani direktori i ambiciozno disciplinovani urednici, koji će zarad višeg statusa, privilegija, lukrativnog čara, ekspresne političke ili profesionalne promocije, prihvatiti podanički odnos medijskih vazala i lakeja. Jer, u industriji svesti bivšeg/sadašnjeg režima

koja državnu kontrolu praktikuje totalitarno, novinarima je namenjena uloga transmisije, pukog izvršioca a ne kreatora.

Zato nove zabrane i cenzure nisu nikakvo iznenađenje. One su sasvim logične, razumljive i "normalne". Jer, slobodna, kritička reč ugrožava autoritarni poredak i smrtna je opasnost za osione vlastodršce. To oni i njihovi medijski lakeji dobro znaju. Tu ih instikt vladanja i dominacije ne vara. Stoga se od njih ne može očekivati da tolerišu i podupiru autonomno, slobodno i kritičko novinarstvo. Time bi potkopali temelje svoje moći i svog položaja.

U srpskom bespuću ponovo se igra stara predstava – medijski bal vampira, s novim ketmanima u glavnim ulogama. Sem novih demokratskih maski i elegantnih dosovskih kostima, sve je ostalo isto. U mraku, iza scene povampireno jednoumlje siše krv ostacima slobodnog novinarstva, da bi na svetlo dana isplivala strategija zabašurivanja i zamagljivanja do 5. oktobra jasne granice između despotizma i slobode, gospodara i sluge, dželata i žrtve.

Tom medijskom balu vampira pridružio se dojuče slobodni mediji (Danas, Studio B, B2 92 i dr.) koji su svojevremeno, po cenu zabrana, drakonskih kazni i progona pronosili sveću medijske slobode Srbijom. Poslednjih meseci oni su dozvolili da im navuku autoritarni jaram i stege jednoumlja; uputili se stranputicom neprofesionalnog i vazalnog novinarstva i našli u bespuću (auto)cenzure, profesionalnog i moralnog posrnuća.

Etos samosvojnog medijskog delovanja

Nekadašnja novinarska maksima: "Jedva čekam da ode Milošević da ne moram da budem s onima koje ne podnosim", uveliko zamenjuje gorka kletva: "Dabogda te informisali radikalski talasi i oslobađali 'nezavisni' mediji"! U takvoj situaciji, u kratkom srpskom pamćenju, da li se još neko seća sjajnih zaključaka i deklaracija do kojih su, ne tako davno, dolazili zajedno novinari, naučnici i opozicioni političari, koji su očito umeli lepše da pevaju o medijskoj slobodi nego što ona danas dosovska sloboda peva o njima.

Podsetimo se: bitan činilac demokratskog preporoda Srbije je institucionalizovana javnost i sloboda informisanja. Javno informisanje u Srbiji mora biti javno i slobodno. Sloboda informisanja podrazumeva otvorenost i dostupnost, pod ravnopravnim uslovima, sredstava javnog informisanja svim aktivnim političkim snagama, svim učesnicima u političkom životu zemlje i, u krajnjoj liniji, običnim građanima. Budući da je postojeći Zakon o javnom informisanju omogućio grubo narušavanje i poricanje slobode informisanja, neophodno je po hitnom postupku doneti novi Zakon o javnom informisanju koji bi bio saobražen evropskim standardima.

U savremenim političkim sistemima informacije i uopšte ideološke činjenice često se pojavljuju kao značajnije od institucionaolnih, jer je

pristanak važniji od prinude. U Srbiji tokom protekle decenije, oblikovanje svesti – naročito političkih vrednosti i stavova građana i javnog mnjenja – ostvarivano je putem manipulativnog delovanja masovnih medija. Ti mediji su (p)ostali jedna od najuticajnijih i najmoćnijih političkih snaga u političkom sistemu Srbije. Stoga je njihova otvorenost, autonomija i sloboda bitna pretpostavka, ključna karika uspostavljanja demokratskog poretka. Nažalost, to je karika koja još uvek nedostaje.

Ukoliko se moćni dosovci (i njihovi deps-pandani u Crnoj Gori) koji drže u svojim rukama daljinske upravljače medija, igrajući s njima ratne igrice, ne dozovu pameti – Srbija i Crna Gora će se sunovratiti, ne u Miloševićevo, već u Njegoševo vreme “istrage poturica”, lojanica i mrklog mraka koji nad nama caruje i u kojem (medijski) majmun gleda sebe u zrcalu.

Srbiji su danas potrebni novinari kao samosvojni medijski delatnici koji su spremni da slede najviše profesionalne i etičke standarde svoje struke: 1) poštuju istinu, zaštitu ljudskih prava i objektivno informisanje kao najuzvišenije principe profesije, 2) odbijaju da budu promoteri mržnje i rata, da nacionalističkim strastima i imbecilnim političkim odlukama pribave medijski publicitet i autoritet, 3) odlučno izbegavaju sve privilegije koje bi mogle da naruše etičke principe njihove profesije, 4) brane načela slobodne štampe, štiteći pravo na informaciju i izražavanje komentatorskog i kritičkog stava, držeći se pravila da su činjenice obavezne a stavovi slobodni, 5) imaju snage da, po cenu represije, izгона, jezive marginalizacije, poniženja i bede – sačuvaju svoju autonomnu kritičku poziciju, 6) iznose istinitu, pravovremenu, celovitu i blagovremenu informaciju, praveći jasnu razliku između komentara, nagađanja i činjenica, 7) uspevaju da prepoznaju i poštuju raznolikost mišljenja i da omoguće objavljivanje različitih gledišta, 8) smatraju da je u stvarima profesije odlučujuća reč samih novinara, a ne države, aktuelne vlasti ili privilegovanih grupa, 9) drže se u obavljanju svog posla zakonskih odredbi i za svoj rad snose odgovornost pred zakonom i profesionalnim organizacijama, 10) njihova etika se ne sastoji prvenstveno u primeni formalnog skupa pravila, već u odgovornom izvršavanju novinarskih obaveza.

Postoji prešna potreba da se u uslovima krupnih društvenih promena u našoj zemlji izvrši kritička analiza postojećeg stanja i sagledaju brojni problemi u medijima, te da se u okviru prestojeće harmonizacije jugoslovenskog zakonodavstva sa zakonodavstvom zemalja Evropske unije, u što većoj meri implementiraju profesionalni i etički standardi u ovoj oblasti.

Pouzdana korak u tom pravcu je oslobađanje medija sa lanca politike, omogućavanje da se čuje glas autonomnih novinara, glas protiv mržnje i rata, glas koji nastoji da (re)afirmiše kontinuitet samosvojnog, novinarskog angažmana i rekonstruiše potisnuta tradicija profesionalnog slobodnog i kritičkog novinarstva na ovim prostorima.

Jovica Trkulja

THE END OF THE MYTH OF INDEPENDENT JOURNALISM

Summary: The author starts from the thesis that at the end of the twentieth century media has acquired ambivalent liberating and enslaving character. In this context the role of media and journalists in Serbia and FR of Yugoslavia is illuminated. In the last decade the media has been turned into transmission of politics and they experienced their moral and professional fall. Independent journalism is a myth, an ideological veil hiding the truth that there is no absolutely independent and objective journalism. A new evidence for that is the latest negating of media liberty by DOS. The credo of media in Serbia was and is political loyalty, instrumentalisation of journalism, data manipulation and public opinion fabrication. The author pleads for: 1) reaffirmation of journalists as independent media actors who follow the highest professional and moral standards, 2) reconstruction and establishing of continuity with the tradition of autonomous, professional and critical journalism in this region.

Key words: media, journalists, independent journalism, publicity, political loyalty.

Dragan Janjić*
BETA
Beograd

MEDIJI U TRANZICIJI

Sažetak: Glavna odlika medija u Srbiji, kao uostalom i celog društva jeste siromaštvo. Tako nepovoljno ekonomsko okruženje glavni je ograničavajući faktor za opšti razvoj medija, ali i za širenje medijskih sloboda: siromašno stanovništvo ne može da kupuje novine, a siromašna privreda nije u stanju da zakupljuje oglašni prostor u listovima i nedeljnicima i da se reklamira na televiziji. S druge strane, iz ugla institucionalnih rešenja, domaći nezavisni i privatni mediji još ne znaju na čemu. Ti mediji strahuju da bi država mogla da nastavi da ekonomski snažno podržava državne i prodržavne medije koji imaju unapred zagarantovane povoljne frekvencije za emitovanje programa. U tom slučaju, privatni i nezavisni mediji bi se, uz očekivano povlačenje donatora, na tržištu ponovo našli u neravnopravnom položaju i morali bi da se uključe u utakmicu s moćnim državnim kućama čiji opstanak podupire državna kasa.

Ključne reči: mediji, tranzicija, tržište.

Mediji i tržište

U razmatranjima položaja medija u Srbiji se najviše pažnje posvećuje uticaju političkog faktora na njih, pritiscima, pretnjama i ucenama kojima su izloženi, kao i negativnom ili pozitivnom uticaju koji imaju na javnost. O tržišnoj poziciji medija, mogućnosti da oni ekonomski opstanu baveći se poslom koji se bave, nije se dovoljno razmišljalo. Pozicija na tržištu i mogućnost da se zaradi novac za opstanak u zemljama razvijene tržišne ekonomije i za medije, kao i za druge poslove, ima odlučujući značaj. Smena vlasti i ulazak zemlje u tranziciju učinili su da tržište i u Srbiji postane bitan faktor.

U vreme režima Slobodana Miloševića postojala je relativno jasna podela na takozvane nezavisne medije, odnosno one koji nisu podržavali režim, i državne i prodržavne, odnosno one koji su bili uz režim. Mesto nezavisnih medija u sistemu vrednosti u društvu je bilo jasno profilisano, a uloga u borbi za demokratske promene ogromna. Na drugoj strani su, naravno, državni i prodržavni mediji, koji su bili svedeni na sredstvo propagande i koji danas imaju ogromne teškoće u nastojanju da se transformišu.

Sa smenom vlasti prilike su počele bitno da se menjaju. Državne medije, bar sudeći prema najavama novih vlasti, čeka temeljita rekonstrukcija. Privatni i nezavisni mediji mogli bi, zbog najave stranih donatora

* Autor je glavni i odgovorni urednik Agencije Beta.

da će se nakon demokratskih promena u društvu ubrzano povići iz Srbije, da budu potpuno prepušteni na milost i nemilost veoma siromašnog tržišta na kojem je, čak i uz zavidnu profesionalnu veštinu i poslovnu snalažljivost, veoma teško opstati.

Mediji u Srbiji, dakle, dele sudbinu celog društva, što znači da je njihova primarna karakteristika – siromaštvo. Nepovoljno ekonomsko okruženje je glavni ograničavajući faktor, kako za opšti razvoj medija, tako i za širenje medijskih sloboda. Reč je, jednostavno, o tome da siromašno stanovništvo ne može da kupuje novine, a da siromašna privreda niti je u stanju niti je dovoljno zainteresovana da zakupljuje oglasni prostor u listovima i nedeljnicima i da se reklamira na televiziji.

Tržište

Opšte političke prilike i stanje u društvu u proteklih desetak godina učinili su da se veoma malo pažnje posveti tržišnom položaju medija. U priličnoj meri je, takođe, zanemarena činjenica da mediji nisu samo sredstvo za uticaj na stanovništvo, nego u dobroj meri i posao koji mora da se potvrdi na tržištu. Otuda su i nezavisni i privatni i državni mediji tranziciju društva, odnosno prelazak na tržišne uslove privrećivanja, dočekali uglavnom nespremni.

Za nezavisne i privatne medije situacija se, bar kada je reč o ekonomskom položaju, nije popravila, ukoliko se nije i pogoršala. Tranzicija će, čini se, natočito teško da pogodi male lokalne radio i TV stanice koje su u vreme Miloševića opstajale uglavnom zahvaljujući stranim donacijama. Ukoliko se strani donatori, kao što obećavaju, zaista povuku u dogledno vreme, mnogi od tih medija će, verovatno, morati da se ugase. Male radio i TV stanice nemaju potrebno iskustvo u izgrađivanju pozicije na tržištu, ne raspolazu kadrovima koji taj posao mogu da obave, a lokalne firme, koje bi imale interesa da se oglašavaju, dele sudbinu siromašnog tržišta. Donatori su, stoga, upozireni da bi njihovo naglo povlačenje moglo da ostavi teške posledice.

Ovde je, takođe, važno napomenuti da u korpusu privatnih i nezavisnih medija postoje bitne razlike. Televizijske stanice, poput TV Pink, TV Palme, TV Košave, koje uglavnom emituju jevtinu zabavi i filmove, u vreme Miloševića su sa lakoćom dobili frekvencije i sada "pokrivaju" veći deo Srbije. Ti mediji, a naročito Pink, na tržištu su pravili novac i nastavili su to da čine, uglavnom zahvaljujući jevtinoj zabavi koju nude. Oni su izrasli u moćne televizijske kuće, sa snažnom infrastrukturom, solidnom finansijskom podlogom i velikom gledanošću. Dakle, što se tržišta tiče, mediji poput Pinka tranziciju dočekuju potpuno spremni.

Budući da je reč o već profilisanim mećima koji imaju brojnu publiku i uglavnom pune kase, država, koja je i sama siromašna, je, u principu, zainteresovana da sa njima sarađuje. Otuda su zahtevi da se isprave nepravde iz proteklih godina, kada su mediji koji, umesto informacija, nude

jevtinu zabavu lako dobijali frekvencije i osvajali tržište, ostali bez očekivanja. Pitanje frekvencija još nije rešeno, mnogi mediji rade praktično ilegalno, a država poručuje da pri raspodeli neće voditi računa o zaslugama koje su mediji imali za razvoj demokratije i da će frekvencije iznajmljivati pod jednakim uslovima. To znači da će na nekom budućem startu polazna pozicija bogatog Pinka, kod koga sva dobrostojeća preduzeća emituju reklame, u odnosu na druge (ne)zavisne stanice, opet biti daleko povoljnija.

S obzirom da raspolažu novcem, mediji iz ove kategorije su već uveliko počeli da prave i emisije vesti koje, zahvaljujući velikoj gledanosti tih TV stanica, dopiru do širokih slojeva stanovništva. Vladajućim krugovima nije u interesu da idu u sukob sa njima, pogotovo što je jasno da im je programski profil takav da se verovatno nikada neće baviti nekim oblikom istraživačkog novinarstva i da će se zadržati na "ravnim" emisijama kratkih vesti.

Od privatnih televizija ozbiljniji informativni program ima jedino BK televizijam, čija je pozicija donekle specifična. Zahvaljujući novcu koji je uložio vlasnik, ta televizija je napravile veoma gledan informativni program u celini, koji je po kvalitetu u samom vrhu u Srbiji. Iako se ni BK ne bavi previše istraživačkim novinarstvom, vesti te televizije imaju relativno veliki uticaj na formiranje javnog mnjenja. Karići, koji su bogatstvo stekli zahvaljujući povlašćenom položaju u vreme Miloševića, svakako žele da se na neki način "operu", a budućnost njegove televizije zavisiće od toga kako će rešiti finansijske probleme koje ima sa državom.

Odnosi

Izlazak na tržište je tesno povezan sa sposobnošću medija da ulaže novac u "proizvodnju" vesti i programa. To naročito važi za TV kuće, budući da je proizvodnja televizijskog programa, bilo da je reč o informativnom, bilo da je reč o zabavnom, veoma skupa. Pritisnuti surovom tržišnom stvarnošću, mediji će sve više nastojati da ulažu u programe koji mogu doneti novac.

Nezavisni i privatni mediji u suštini još ne znaju na čemu su jer zakon kojim bi bila omogućena raspodela frekvencija nije donešen ni godinu dana nakon smene vlasti. Ti mediji strahuju da bi država mogla da nastavi da ekonomski snažno podržava državne i prodržavne medije koji, naravno, imaju unapred zagarantovane povoljne frekvencije za emitovanje programa. U tom slučaju, privatni i nezavisni mediji bi se, uz očekivano povlačenje donatora, na tržištu ponovo našli u neravnopravnom položaju i morali bi da se uključe u utakmicu sa moćnim državnim kućama čiji ostanak podupire državna kasa.

Za medije u celini je, otuda, veoma važno da se što pre utvrdi dokle sežu državni interesi, odnosno koju će vrstu programa država da finansijski podstiče. To se, između ostalog, odnosi na utvrđivanje pravila veza-

nih za reklamiranje i oglašavanje, kako se ne bi dogodilo da državna televizija, pored "donacija" koje dobija od vlade, dobije i neograničena prava za emitovanje reklama.

Ali, i sami državni mediji su tokom desetogodišnje Miloševićeve vladavine u tolikoj meri kadrovski i tehnički "iznureni" da imaju ogromnih problema da se, čak i uz veliku pomoć države, uklope u nove prilike. Budući tromi i inetni, oni i dalje čekaju da im drugi reše probleme. Nove vlasti treba da izaberu između dve opcije: da imaju medije na cijju poslušnost mogu u potpunosti da računaju, ali uz uslov da stalno posežu u ionaku mršavu budžetsku kasu, ili da idu na radikalnije rezove koji bi podrazumevali stvaranje praktično novih medijskih preduzeća koja bi bila fleksibilna i prilagodiva tržišnim uslovima poslovanja.

Dubioze u koje su zapali državni mediji najlakse je sagledati kroz porećenje trenutnog stanja u državnoj agenciji Tanjug i privatnoj agenciji Beta. U tanjugu stalni radni odnos ima oko 400 ljudi, od kojih većina nisu novinari. U Beti je za stalno zaposleno oko 50 ljudi, a honorarno je angažovano još oko 100. Obe agencije emituju dnevno otprilike isti broj tekstova (oko 300). Beta, međutim, ima znatno bolju dopisničku mrežu u zemlji i inostranstvu i veći broj klijenata. Pored medija u Srbiji i Crnoj Gori, na nju su pretplaćeni i mediji u oba entiteta u BiH, a počinje da se probija i na tržište u Makeodniji i Hrvatskoj.

Na agencijama, koje su neka vrsta fabrike vesti, problem se može sagledati gotovo matematički. Beta je, jednostavno, produktivnija, većina zaposlenih su novinari, uprava pažljivo vodi računa o svakom dinaru koji s potroši, a blagovremeno je tražila i tržište van Jugoslavije. Tanjug je brinuo sasvim drugu brigu i sada će teško moći da preživi ukoliko ne bude snažno pomagan državnim novcem.

Dragan Janjić

MEDIA IN TRANSITION

Summary: The main characteristic of media in Serbia (and the whole society as well) is poverty. Bad economic circumstances are the main limiting factor for development of media and spreading of media liberties: needy population can't buy newspapers, and poor firms are not able to lease advertising space in the newspapers or on TV. From the other side, domestic independent and private media are still worried that the state could continue to support the national and pro-governmental media that have favorable frequencies guaranteed in advance. In that case, private and independent media would find themselves on the market in an inferior position again and they would have to enter into a contest with powerful governmental firms.

Key words: media, transition, market.

Rade Kalik*
RTS, Beograd

TRANSFORMACIJA ELEKTRONSKIH MEDIJA

Sažetak: U tekstu se analizira stanje u domaćem sistemu radio-televizije, uz prikaz svetski iskustava. Autor zaključuje da u savremenom građanskom društvu ne postoje "čisti modeli" za medijsko delovanje, te da postoji prostor i za javnu radio televiziju i za radio televizije zasnovane na tržišnom principu.

Ključne reči: država, mediji, privatizacija.

Vraćati se danas na jednu od utopija modernog vremena kao što je sloboda štampe, izgleda na prvi pogled da je moguće samo iz čisto skolski razloga. Međutim, u društvima u tranziciji, a mi smo jedno od takvih društava, šta više ono u kojem je tranzicija zakasnila pa tek sada postavljamo pitanja koja su se u drugim sličnim zemljama postavljale krajem prošlog veka, ovo je pitanje koje tek očekuje odgovor. "Sloboda govora i štampe", kako se navodi u čuvenom prvom amandmanu američkog ustava, predstavlja negativnu slobodu. To je sloboda pojedinaca ili grupa da slobodno izražavaju svoje mišljenje bez nekog spoljašnjeg ograničenja, te podleže jedino zakonu kojim se garantuju ista takva sloboda i drugim pojedincima. U klasičnim teorijama o slobodi štampe govori se isključivo o mogućnostima stranog mešanja, o ukidanju svake vrste cenzure i o mogućnostima slobodne cirkulacije ideja. Ovde se ne uzima u obzir autocenzura, osnovna vrsta cenzure koje je bila karakteristična za sve zemlje realnog socijalizma, ali treba priznati i za sve medije koji su podlegali isključivo tržišnim principima. Upravo nametanje skoro isključivo tržišnih principa u medijima, aktuelizovalo je pitanje slobode štampe i na Zapadu.

Izgleda kao da se istorija ponavlja i da sada ponovo dolazi vreme heroja u borbi za ovu jednu od osnovnih sloboda. Rasprava se ne vodi više o državnoj cenzuri, o pravu na individualni izbor ili o deregulaciji i tržišnoj utakmici, već, kako je to rekao Rupert Merdok "o slobodi i o izboru". Merdokova osnovna teza je da je tržišna utakmica ključni uslov slobode štampe i elektronskih medija, i to pre kao nepostojanje nikakvog mešanja države u poslove medija. Na ovaj način, smatra Merdok, osigurava se niska cena i visok kvalitet i stalni pritisak ka inoviranju. Tržišno orijentisani mediji, smatra dalje Merdok, oslobađaju pojedinca dominacije

* Autor je urednik Trećeg programa Radio Beograda i prevodilac stručne literature iz oblasti filozofije i sociologije.

onih vrednosti na kojima insistira država. Tržišna utakmica omogućuje ulazak u arenu bilo koga koji smatra da ima nešto što bi pojedinci voleli da čuju, pročitaju ili vide. Na ovaj način tržišno orijentisani mediji okrenuti su kako masovnim auditorijima, tako i malim auditorijima, oslobađajući se dotadašnjih birokrata sa državne televizije, radija ili iz štampe.

Proces oslobađanja od ideološke diktature državnih medija kod nas je počeo 5. oktobra 2000. gašenjem ekrana državne televizije. Prestanak emitovanja signala RTS-a, do tada glasila vladajuće vrhuške, bio je znak čitavoj Srbiji da se nešto izuzetno dešava u prestonici. To je bio znak da je završena era komunističkog dociranja narodu putem medija, ali da li je to bio i početak nečeg zaista novog? Birokratija koja je do tada upravljala državnim medijima bila je u tom trenutku poražena, ali će, čim se ušlo u malo mirnije tokove, ponovo pokušati da povрати svoju raniju moć nudeći svoje dobro poznate usluge i "novoj vlasti". Bilo je potrebno izvesno vreme da se nauči novi vokabular koji odgovara imidžu "nove vlasti" i da se poltronstvo i dodvoravanje ovom ili onom lideru proglaši kao novi pravi princip napredovanja u karijeri. Ista lica sada su počela da poučavaju sve i svakog demokratiji računajući na to da je kratko pamćenje naroda zaista nešto što je njegova osnovna karakteristika.

Tako da izgleda kao da se i ovde istorija ponavlja. Svedoci smo da se sada ne razlikuju više dnevници državne televizije i takozvanih nezavisnih medija. I na jednoj i na drugoj defiluju ministri i drugi zvaničnici koji govore, upravo ono što bi svaki političar i želeo da govori ukoliko bi imao prilike, o izuzetnom značaju onoga što rade i o velikim rezultatima koje postižu. Ni danas nema analitičara i drugih znalaca koji bi razmotrili ono što političari rade, jer novinari koji razgovaraju sa političarima polaze od činjenice koju su dobro naučili u poslednjih pedesetak godina komunizma, da biti političar znači biti jedini stručnjak za tu oblast. Zbog toga se može desiti da ovog puta ne bude zapaljena samo državna televizija nego i sve druge, ukoliko narodu jednom dosadi da svakodnevno gleda stalno ista lica političara kako glorifikuju svoj doprinos. Uticaj politike ne samo da se nije smanjio, nego je još i ojačao, te je politiku postavio na središnje mesto u našem svakodnevnom životu. Individualne inicijative još uvek nema u pravoj meri. Kao da se dobar deo naroda skamenio očekujući da ga može pokrenuti samo čarobni štapić političara koji će im omogućiti ostvarenje sna o zaposlenju, o stanu, o dobroj zaradi.

Da bi mogla da se izvrši transformacija socijalističke društvene radio televizije u jedan javni servis kakav postoji u razvijenim građanskim državama neophodno je da postoji i prateća zakonska podrška. Upravo prolazi više od godinu i po dana od građanskog prevrata, a dva ključna zakona, Zakon o radio difuziji i Zakon o informisanju, još uvek nisu ušli ni u skupštinsku proceduru. Izgovor da je drugim zemljama u tranziciji trebalo nekoliko godina da donesu ove zakone, stvarno je samo izgovor.

Pošto smo toliko zakasnili u tranziciji pred nama je ogromno iskustvo drugih zemalja i možemo, daleko lakše od njih, da dođemo do zakonske

osnove. Iskustvo sa loše prepisanim, ili loše prevedenim zakonima ovde ne bi trebalo da se ponavlja. Dobro je što je kod nas jedna grupa nezavisnih novinara imala najveći uticaj u stvaranju ovih zakona. Ali ostaje pitanje snage današnje državne radio televizije da li će biti u stanju da preraste u javni servis. Jer, zakoni su samo pretpostavka, a proizvodnja programa je temeljno pitanje. Poznato je da je ova kuća bila postpuno ruinirana. Ne samo što je u bombardovanju pretrpela ogromnu štetu: sve tri centralne zgrade su uništene, u Beogradu, u Novom Sadu i u Prištini i skoro svi predajnici su uništeni. Za vreme građanskog protesta preostali deo zgrade televizije u Beogradu je zapaljen. Ono što razjarena masa nije uspjela da zapali spolja neko je zapalio iznutra kako bi uništili tragove svojih nedela. Sem toga, u poslednjih desetak godina nije kupovana nova oprema, a ni stara nije održavana. Tehnologija sa kojom raspolaže ova elektronska kuća stara je preko trideset godina. Dovoljno je da se podsetimo da je u poslednjih desetak godina došlo do prave revolucije u informatici, pa da postanemo svesni u kakvoj se situaciji ova kuća nalazi.

Promenom menadžmenta uspelo se bar toliko da se jedan dobar deo dugova vrati i da počne da se posluje koliko toliko normalno. Honorari spoljnim saradnicima se sada redovno isplaćuju, što se godinama nije radilo iz jednostavnog razloga jer oni koji su bliski vlasti ne moraju na ovakav način da naplaćuju svoje usluge, jer su za to postojali drugi načini, a oni koji nisu bili bliski njima jednostavno nije ni trebalo davati bilo kakav novac. Međutim, sada kada se to promenilo ostalo je da su sume koje se isplaćuju izuzetno male, skoro ponižavajuće za autore. Tek se prelaskom na nezavisni izvor finansiranja ovaj problem može rešiti. Upravo zato su potrebni zakoni koji će omogućiti da se ovakvi problemi rešavaju. Neophodno je da javna radio televizija ima obezbeđen nezavisan izvor prihoda. U uslovima izuzetno osiromašenog društva teško se može govoriti o nekim značajnijim sredstvima koja bi se ubirala za ovakav jedan javni servis. S druge strane, nedovoljna sredstva mogu samo urušiti i samu ideju o postojanju javne radio televizije. Tako se nešto već desilo u susednoj Mađarskoj gde je javna radio televizija skoro sasvim marginalizovana.

Postoji raspoloženje u našoj vladi da se u prelaznom periodu pomogne ovoj ustanovi i iz budžeta. Dobra volja vlade može lako prerasti u uticaj kojem se teško može odupreti. Zato bi bilo najbolje kada bi bilo moguće ostvariti dovoljno veliki prihod iz kojeg bi se mogle obezbediti sve usluge javnog servisa.

Postoji i dobra volja međunarodne zajednice. Ne može se govoriti o nekim velikim donacijama, jer se dosad uglavnom radilo o velikim obećanjima, a malim donacijama, ali se mora reći da je Evropska unija izdvojila milion eura samo za rad revizorske kompanije koja treba da izvrši presek stanja čitavog sistema RTS-a. Ovakva jedna revizija, uz postojanje i ona dva već spomenuta ključna zakona, predstavljalo bi odličnu polaznu poziciju za jednu zdravu javnu radio televiziju. S druge strane pojaviće se

veći broj u ovom sistemu zaposlenih radnika koji će postati tehnološki višak. I ovde se obećava donacija jedne strane vlade koja bi preuzela troškove socijalnog programa. Kada se pomene socijalni program mi već znamo da se tu radi o prevremenom penzionisanju, o škrotoj novčanoj naknadi i o prekvalifikaciji za novostvorena zanimanja. Na žalost, prema dosadašnjem iskustvu vrlo mali broj se javlja na razne kurseve za prekvalifikaciju. Osnovni problem jesu godine. Sadašnji starosni prosek u RTS-u je 49 godina. U ovim godinama mali broj ljudi će se odlučiti na promenu zanimanja. U visoko razvijenim zemljama uobičajeno je da se posao menja bar desetak puta u radnom veku. Na istoku, a tako je bilo i kod nas, posao je bio stvar države. Dobijao se na isti način na koji su se dobijale i druge bitne i egzistencijalne stvari. Zbog toga je bilo neuobičajeno da se posao menja, a kamoli zanimanje. Sem toga, u šestoj deceniji se kod nas uglavnom odlazilo u penziju. Činjenica je da preostaje još petnaestak godina rada i da bi se sigurno jedno takvo ulaganje u novo zanimanje isplatilo, ali je teško pobediti stare navike. Stoga treba biti spreman na izuzetno teško prihvatanje novonastale situacije. Pošto će se i druga preduzeća, otprilike u isto vreme naći u sličnoj situaciji, trebalo bi očekivati izuzetno vruću jesen.

Proces prelaska na javni servis trajao bi verovatno skoro dve godine. Kada se uspostave osnovni odnosi i kad se obezbedi nezavisni izvor finansiranja, neohodno je da se priđe postepenoj obuci kadrova, ali istovremeno i slušalaca i gledalaca. Naime, javni servis jeste u službi građana, ali je prvenstveno u odbrani njihovog nacionalnog kulturnog interesa. Javni servis pretpostavlja odbranu svih nacionalnih kultura koje postoje na našem državnom tlu. Zbog toga je potrebno da se izvrši demetropolizacija i izgradi čitav sistem regionalnih javnih radio televizija. Ove radio televizije preuzele bi odgovornost za očuvanje kulturne baštine u svom okruženju.

Odlučujuću podršku javnoj radio televiziji na Zapadu dali su svi oni koji su bili liberalno tržišno orijentisani: intelektualci, političari, kao i oni vladini eksperti koji su se zalagali za nadnacionalne institucije. Njihova kritika uplitanja države u poslove radija i televizije bila je oštra. Osnovni zahtev je bio deregulacija. A osnovne primedbe su bile da je državna radio televizija izuzetno skupa i neefikasna. Kritikovan je i osnovni princip univerzalnosti javnih medija, princip po kojem se zahteva da se emituju oni programi koji nailaze na široku podršku javnosti i koji zadovoljavaju različite ukuse, a čitavoj naciji nude isti broj kanala, a kritikovan je zbog toga što se ovaj princip u realnosti pretvorio u osnovnu prepreku uspostavljanja tržišne konkurencije i izbora u ovoj oblasti.

Posebno je kritikovan odnos državnih medija prema reklamiranju. Tržišni princip zahteva da postoje istovremeno dva procesa. Jedan proces je emitovanje programa slušaocima i gledaocima, a drugi jeste predavanje gledalaca i slušalaca reklamnim kompanijama. Činjenica je da slobodno tržište reklama doprinosi boljem informisanju. Ovo tržište sti-

muliše proizvodne inovacije, snižava cene i pospešuje konkurenciju među različitim radio televizijskim kućama. U izvesnom smislu može se govoriti da tržišni princip u oblasti reklama može doprineti i stvaranju "slobodnih" medija, kako to kaže Džon Kin u svojoj knjzi *Mediji i demokratija*. Zbog toga što otvoreno tržište reklama omogućuje gledaocima i slušaocima pravi izbor programa, a reklamnim kompanijama omogućuje istinsko nadmetanje u etru.

Postoje posebne predrasude o javnim radio televizijama. Pre svega radi se o njihovom paternalizmu. Od samog početka ovaj javni servis je optuživan da se obraća nekakvom posebnom građaninu na jednom jeziku koji se bez boljeg obrazovanja teško može razumeti, te je stvorena slika po kojoj je javni servis elitistički, snobovski i da je antitržišno orijentisan. Na ovim programima poslovni ljudi se vrlo često prikazuju kao poslovne mutivode i prevaranti, a pravljenje novca je jedan nečasas posao. S druge strane, radio televizije koje su postale javni servis smatraju za sebe da su instrument javnog dobra i da se ne mogu instrumentalizovati u bilo kakvoj kampanji protiv građana, jer je njihov cilj da ih zabave i obrazuju, ispunjavajući njihove želje. One za sebe smatraju da podležu principima objektivnosti i potpunosti unutar jedne zemlje.

Privatne radio stanice dobijaju jedan ogroman medijski prostor koji ne pokriva javni servis. Radio i televizijski programi javnog servisa okrenuti su očuvanju nacionalnih kltura, posebno štiteći kulture nacionalnih manjina. Utvrđenost procenata školskog, obrazovnog, naučnog, dečijeg, itd., programa u okviru javnog servisa omogućuje drugim stanicama da se posvete daleko komercijalnijim programima. Osnovna mana javnog servisa može biti njegova inertnost i nedovoljna kompetitivnost, stoga je potrebno omogućiti i drugim, privatnim radio televizijama ukoliko su zainteresovane, da konkurišu za iste programe kako bi se podigla kompetitivnost javne radio televizije.

Repetitori i mreže bi trebalo da budu postepeno privatizovani. U tom slučaju i javna televizija bi se u ovoj sferi pojavila samo kao jedan od korisnika usluga, te bi se i na taj način smanjio uticaj nekomercijalnog sektora.

Relativni nedostatak kanala ubeđuje vlade da treba da zadrže određeni broj kanala za javnu radio televiziju. Međutim, ove licence mogu proizvoditi monopolistički položaj kako javne radio televizije tako i drugih uspešnih privatnih medija. Mnogi tržišni liberali na Zapadu tvrde da nove tehnologije jasno stavljaju do znanja da siromaštvo spektra kanala nije objektivna činjenica i da se ovde zapravo rado o politici, a ne o fizici. Politika je ta koja proizvodi ovu nestašicu. Pojava kablovske televizije uklanja postepeno ograničenja koja postavlja spektar kanala.

Javna radio televizija se može možda najbolje odrediti kao medij koji pokušava da proizvede kvalitetne mešovite programe. Ovde postoji poseban naglasak na programima za nacionalne manjine kao i druge manjine u društvu. Poseban napor se ulaže u raznovrsnost žanrova – dram-

ski, školski, dečji, obrazovni, naučni, itd. Dakle, ovde se ne radi o običnoj zabavi, već postoji jedan viši cilj. Javna radio televizija bi trebalo da proizvodi popularne kvalitetne programe kako bi doprinela kvalitetu ljudskog življenja. Njen ideal je da njeni programski žanrovi odražavaju složenost ljudskog bića.

Ovakav model javnog servisa se može kritikovati sa stanovišta tržišnog liberalizma kao elitistički i snobovski. Pre svega semantička dvosmislenost reči "kvalitet", o čemu je početkom devedesetih godina prošlog veka vođena velika rasprava, omogućuje libertarijanskim kritičarima da javni servis odrede bez ovog pojma. Oni ga određuju kao takav servis kakav gledaoci žele i po ceni koju su spremni da plate. Prema ovim kritičarima javna radio televizija nema ulogu da izgrađuje i poboljšava ukus gledalaca i slušalaca, već je njen cilj da pruži ljudima ono što oni žele isključivo sledeći njihov ukus, jer je cilj televizije, ističu oni, da odslikava događaje, a ne da ih proizvodi.

U savremenom građanskom društvu postoji prostor i za javnu radio televiziju i za radio televizije zasnovane na tržišnom principu. Vrlo je teško govoriti o čistom modelu. Uobičajeno je da većina televizija koje se označavaju kao javni servis poseduju i komercijalne delove. Kao besprofitna organizacija javna radio televizija može posedovati firme koje rade isključivo na profit i na taj način obezbediti ekstra dohodak. Zato je neophodno sačuvati javnu radio televiziju kako bi bili sigurni da se bar jedna medijska kuća mora povinovati željama građana i pratiti svu raznovrsnost življenja u građanskom društvu.

Rade Kalik

TRANSFORMATION OF ELECTRONIC MEDIA

Summary: In this paper the state of domestic radio and television system is analysed, along with the description of relevant experiences in the world. The author concludes that in a contemporary society there is no 'pure models' for media acting and that there is a space for both public radio-television and radio and TV stations based on the free market principle.

Key words: state, media, privatization.

Dragoljub Žarković*
"Vreme"
Beograd

MEDIJI – MOGUĆNOST SAMOREGULACIJE (Teze o medijskoj sceni danas i šansama da mediji podrže reformu)

Sažetak: Glavni problema medija u Srbiji jeste nizak profesionalan nivo novinara, sklonost crno-belom načinu informisanja, nepostojanje istraživačkog novinarstva, i najzad – nedozrela javnost koja još uvek nije sposobna da funkcioniše kao konstituent građanskog društva.

Ključne reči: mediji, elita, reforme.

Medijska slika u Srbiji nije dobra. U ovom razmatranju apstrahovaću medije koji su do 5. oktobra 2000. verno služili režimu Slobodana Miloševića i sada se teško, s приметnim naporom, prilagođavaju uslovima slobode govora. Baviću se, isključivo, medijima koji su reputaciju slobodnih medija (neki više, neki manje zaslužen) stekli pružajući otpor pomenu-tom režimu i oko kojih je vladalo uverenje da će s padom jedne vrste javnog govora zadobiti nekakvu leadersku medijsku ulogu.

To se, naravno, nije dogodilo, a trnovit put kojim ovi mediji imaju da prođu putokaz je i za medije koji su se tek oslobodili, pa ovo što sledi na neki način pokušava da sistematizuje ključne probleme ukupne medijske scene u Srbiji danas, bez obzira na prirodu medija (elektronski ili štampani) i njihovu pretpostavljenu ekonomsku snagu.

Glavni problemi i akcije kojima bi se prevazišli mogu se sistematizovati u četiri ključne tačke:

1) Nizak nivo znanja – stasale su čitave generacije urednika i novinara koji su potpuno bili odvojeni od svetskih trendova. Ne mislim, pritom, na zanatska medijska umeća nego na životne tokove. Čitava područja života ne mogu biti kvalitetno praćena, u službi zaštite javnog interesa, jer vrlo malo se zna o modernim finansijama, procesima i modelima privatizacije, fenomenima korupcije, zaštite čovekove okoline, globalizacionim trendovima, novim naučnim saznanjima itd... U uslovima gde caruje površnost mediji su lak plen intelektualnih, političkih i ekonomskih elita koje medije lako pretvore u transmisioni mehanizam ne otvarajući mogućnost za proveru naturenih stavova i kritički sud javnosti o tim stavovima.

* Autor je direktor i glavni urednik nedeljnika *Vreme*.

2) Sistem inercije – Trinaest godina iscrpljivanja u borbi s jednom vrstom rigidne politike oformilo je inercioni mehanizam koji danas ometa kadrovski najperspektivnije medije da realno balansiraju sliku društva. Dugotrajna antirežimska borba formirala je crno-beli diskurs, kao što je kod medija koji su bili udarna pesnica režima formiran poslušnički mentalni sklop (primetan i danas u udvorištvu novoj i u budućnosti svakoj vlasti). Danas, kada treba nijansirati sliku o pojedinim društvenim i političkim procesima bolno je vidljiva arogantna inercija koja gotovo da ne priznaje da ništa nije baš crno-belo i koja teško ovladava kategorijalnim aparatom koji bi javnosti ukazivao na prednosti i manjkavosti jednog procesa, nekog zakona, neke odluke, delovanja neke ličnosti...

3) Nerazvijeni instituti – Iz prethodna dva stava proizilazi jedan od ključnih problema «tranzicionog novinarstva» u nas – nedostatak istraživačkog rada. Ako zanemarimo činjenicu da je to skupo zadovoljstvo videćemo da tog poželjnog oblika provetravanja sfere javnih poslova ne bi bilo ni kad bi nekim čudom bilo više para, odnosno to ne bi bio trend koji bi odlučujuće doprineo kontroli javnih poslova. Naravno, tu postoji čitav niz spoljnih faktora (pomenimo samo još nerazvrgnutu vezu između policije i svih vrsta mafije) ali je, ipak, dominantan unutrašnji faktor: mediji, prvenstveno kadrovski i organizaciono, nisu osposobljeni da u određene pojave zadiru dublje i da pokreću tok društvene rasprave. Naravno, nisu samo neznanje i inercija razlozi tome. Glavni razlog je nedozrela javnost, u najširem smislu te reči, kao jedna od najpogubnijih posledica višedecenijske zvanične ideologije. Javnost je iscepkana, amorfná, konstituiše se eventualno kao glasačko telo, ali ne postoji u smislu sile koja odlikuje građansko društvo.

4) Pretpostavka za uspeh nove, proklamovano reformske vlasti, nekom će se učiniti da je ta pretpostavka naivna, jesu kvalitetni mediji i kvalifikovana javnost. Zato vlasti treba sugerisati da je u njenom interesu vođenje politike pozitivne diskriminacije u korist onih medija koji mogu prevladati probleme pobrojane u tačkama a, b i c.

Tada bi bile stvorene mogućnosti da u sferi medija dođe do poželjne samoregulacije, gde bi zakoni bili samo opšti okvir kvalitetnog informisanja. Ta samoregulacija bi učvrstila medijske standarde, kodekse i navike i dugoročnije nego bilo koji zakon regulisala odnos između vlasti i javnosti.

Dragoljub Žarković

**MEDIA – POSSIBILITIES OF SELFREGULATION
(THESES ON MEDIA TODAY AND THEIR CHANCES
TO SUPPORT THE REFORM)**

Summary: The main problem with media in Serbia today is low professional level of journalists, their inclination to black-and-white reporting, absence of investigative journalism and finally, immature publicity that is not able to act as a constituent of civil society.

Key words: media, elites, reforms.

Jovanka Mrdović*
Beograd

REŠENJA STATUSA I REGULATORNIH TELA JAVNIH GLASILA PRIHVAĆENA U ZAKONODAVSTVIMA EVROPSKIH DRŽAVA

Sažetak: U tekstu se razmatraju pojmovi javnih i privatnih glasila i daje prikaz evropskih pravnih rešenja njihovog funkcionisanja. Zaključuje se da položaj medija u Srbiji danas, godinu dana posle demokratskih promena, još nije regulisan ni jednim zakonom.

Ključne reči: javna i privatna glasila, Eropska Unija, Savet Evrope.

Javna glasila (pojam, prava i obaveze)

Pojam javnih glasila

Prilikom određivanja pojma javnih glasila potrebno je istaći da ne postoji neka opšteprihvaćena definicija ali bi se najpreciznijom mogla smatrati ona koja javna glasila određuje na osnovu oblika svojine koji postoji nad glasilom i u skladu sa tim i obavezama koje ono ima. Na osnovu toga javnim glasilom moglo bi se smatrati ono koje je pretežno u državnoj svojini i finansira se iz državnih prihoda (budžeta) bar u većem delu.

Razgraničenje između javnih i privatnih glasila

Već iz prethodne definicije proizlazi ključna razlika između javnih i privatnih glasila. Javna su ona glasila koja se finansiraju iz javnih prihoda, dok su privatna ona glasila koja se finansiraju od strane drugih pravnih subjekata. Ta osnovna razlika u velikoj meri determiniše i regulativu koja se primenjuje na ove dve vrste glasila. Pravnim propisima predviđena su drugačija prava i obaveze koje za osnov imaju prethodno razgraničenje. Obaveza objektivnog i nepristrasnog informisanja, naravno postoji i za jedne i za druge ali sama klasifikacija informacija koje će biti objavljene vrši se na različite načine u zavisnosti od toga o kojoj vrsti glasila je reč. Naime, javna glasila imaju obavezu da prezentiraju informacije o svim relevantnim događajima dok kod privatnih glasila ta obaveza

* Autorka je direktor Fonda "Ljuba Davidović" iz Beograda.

nije u tolikoj meri izražena. Ona mogu određivati sadržaj svog programa na način koji smatraju celishodnim (naravno, pridržavajući se pri tom pravnih propisa koji regulišu tu oblast) a informativni program mogu sve-
sti na najmanju moguću meru ili ga čak i potpuno izbaciti. Dakle, postoji razlika između *obaveze objavljivanja informacija* (kod javnih glasila) i *prava na objavljivanje informacija* (kod privatnih glasila). Naravno, u oba slučaja sadržaj informativnog programa mora ispunjavati određene uslove – objektivnost, nepristrasnost i tako dalje.

Principi delovanja javnih glasila

Sam koncept javnih glasila kao javne službe baziran je na određenim principima. Iako je u literaturi izdvojen veliki broj ovih principa može se konstatovati da postoji opšta saglasnost oko nekoliko osnovnih principa.

1. *Princip javnog dobra* je osnovni princip za koji se može reći da predstavlja osnov svih ostalih principa. Ovaj princip naglašava obavezu javnih glasila da na najbolji mogući način zadovolji opšte interese putem prezentovanja odgovarajućih informacija. S obzirom na način finansiranja javnih glasila za koji se može reći da u suštini predstavlja finansiranje od strane građana ne može se vršiti arbitrarna selekcija informacija koje će biti emitovane. Građani imaju pravo da budu informisani o svemu što bi moglo da ih se tiče.

2. *Princip univerzalnosti mogućnosti* odnosi se na dostupnost emitovanog programa svima. Ne sme se praviti nikakva razlika između građana u tom pogledu.

3. *Prava manjina i onih koji su oštećeni psihičkim ili socijalnim okolnostima*.

S obzirom da je program koncipiran tako da zadovolji najširi krug publike može se desiti da ljudi koji su izdvojeni nekim karakteristikama koje ih odvajaju od preovlađujućeg broja stanovnika ne mogu na odgovarajući način da zadovolje potrebu za nekim informacijama ili vrstom programa koji nije toliko interesantan za širu publiku ali se njih direktno tiče. Ovo se naročito odnosi na manjine kojima se moraju omogućiti očuvanje kulturnog identiteta i u skladu sa tim određeni programi posvećeni njima.

4. *Informisanje mora biti u službi javnog interesa*.

Iako je javni interes standard koji podleže različitim tumačenjima može se zaključiti da se kroz praktičnu primenu ovog principa došlo do određenih shvatanja koja omogućavaju bliže definisanje sadržine ovog standarda. Naime, polazi se od prava građana na primanje informacija – prava koje se ne sme ograničavati arbitrarnim izborom i kreiranjem takve uređivačke politike koja bi to pravo suzila ili ograničila. Iako se može dovesti u vezu s prvim principom, može se konstatovati da je ovaj princip na neki način širi jer obuhvata i obavezu javnih glasila da podstiču

dijalog o relevantnim problemima kroz omogućavanje svim zainteresovanim subjektima da dobiju prostor za izražavanje svog mišljenja. Na taj način doprinosi se potpunijem sagledavanju određenog problema.

5. Obaveza javnih glasila da doprinose unapređivanju obrazovanja publike.

Ovaj princip ne podrazumeva samo obavezu unošenja u programsku šemu određenog broja edukativnih emisija, već i šire od toga, on podrazumeva unapređivanje obrazovanja i kroz ostale programe (npr. u vezi s prethodnim principom kroz emisije u kojima dolazi do sukobljavanja različitih stavova).

6. Pravila koja regulišu emitovanje programa moraju biti liberalnijeg karaktera tako da omogućavaju slobodniju uređivačku politiku.

Ovo svakako ne znači potpunu slobodu uređivačke politike, jer se mora voditi računa o prethodno pomenutim principima i drugim pravnim pravilima koja regulišu ovu oblast a koja se odnose na ograničavanje slobode izražavanja privatnošću drugih, ograničenja koja su vezana za očuvanje nezavisnosti sudova, pravila koja se odnose na sprečavanje tzv. suđenja od strane medija... Pravi smisao ovog principa je da van pomenutih ograničenja mora postojati sloboda formiranja uređivačke politike.

U vezi s principima neophodno je pomenuti i *programske standarde* koji su višestruko povezani s malopre pomenutim principima. Iako su principi prevashodno delo teoretičara, prava medija i nemaju nikakvu obaveznu snagu, programski standardi su obavezni za tela koja ih primenjuju. Obaveznost principa zavisi od toga da li su inkorporisani u pozitivno pravo, dok programski standardi to jesu tako da se pitanje njihove obaveznosti uopšte ne postavlja. Najrazvijeniji sistem programskih standarda postoji u Velikoj Britaniji. Naime ITC kao telo koje je odgovorno za dodelu dozvola za emitovanje programa, takođe je dužno da primenjuje programske standarde na one medije koji su tu dozvolu već dobili. Iako u teoriji postoji izvesna doza kritike u odnosu na delotvornost tog principa (najčešći prigovori koji se pri tom ističu je da to predstavlja jedan vid ograničavanja slobode izražavanja koji je naročito pogodan za zloupotrebu obzirom da se sastoji od velikog broja tzv. pravnih standarda) činjenica je da se on u Velikoj Britaniji primenjuje od osnivanja ITC-a, i da u tom pogledu čak i nije bilo nekih spornih slučajeva.

Takođe je bitno spomenuti i ograničenja slobode izražavanja koja je u određenim okolnostima dozvoljeno primeniti. Pored *derogacije* prava na slobodu izražavanja koju je dozvoljeno primeniti u izvesnim stanjima opšte opasnosti i koja je predviđena u svim relevantnim međunarodnim ugovorima iz ove oblasti, postoji još jedan vid ograničavanja ovog prava, a to su *fakultativna ograničenja*.

Fakultativna ograničenja sadržana su u tzv. *restriktivnim klauzulama*, koje su obično navedene u posebnim stavovima kojima se neko pravo i sloboda štite. Ova ograničenja odnose se samo na obim uživanja prava,

a ne i na mogućnost potpunog ukidanja (što je slučaj kod derogacije). Dopuštena su u slučaju ako su "predviđena zakonom", "neophodna u demokratskom društvu", a u cilju zaštite osnovnih vrednosti kao što su nacionalna bezbednost, javna bezbednost, javno zdravlje, moral ili slobode i prava drugih lica.

Postoje i izvesna ograničenja za koje se može reći da su inherentna u tom smislu da je izvesno pravo ograničeno po svojoj prirodi. U tom pogledu najznačajniji je tekst člana 20. Pakta o građanskim i političkim pravima (PGP) kojima se, između ostalog, zabranjuje svaka propaganda u korist rata, svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje kojom se podstiče na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje. U ovom pogledu države nemaju pravo da to zabrane – one imaju *obavezu* da to učine!

Propisi Evropske Unije i Saveta Evrope

Postoji mnogo dokumenata međunarodnih organizacija koje deluju na teritoriji Evrope – dokumenata koji se u većoj ili manjoj meri odnose na položaj medija, ali na ovom mestu je bitno izdvojiti samo ona koji se odnose na regulisanje položaja regulatornih tela, kao i ona dokumenta koja su ključna u oblasti slobode izražavanja jer su i ona u velikoj meri uticala na prodor drugačijih shvatanja o sastavu i nadležnosti regulatornih tela.

Prvi dokument koji je bitan za ovu oblast je *Evropska Konvencija o ljudskim pravima* usvojena od strane Saveta Evrope 1950. godine. Iako je ova Konvencija posvećena zaštiti ljudskih prava¹ posebno je značajan za položaj medija njen čl. 10 koji se odnosi na slobodu izražavanja. Ovim članom proklamuje se da svako ima pravo da slobodno izražava svoje mišljenje i da prima i daje informacije o svemu što smatra bitnim.

Ipak i pored proklamovane slobode izražavanja ovaj član predviđa mogućnost da država podvrgne medije sistemu dozvola koji je predviđen njenim unutrašnjim zakonima. Evropski sud je u sporu povodom odbijanja Austrije da izda dozvolu za dve radio stanice stao na stanovište da se odobravanje dozvola ne može uskratiti bez obrazloženja, već samo pridržavajući se standarda predviđenih stavom 2 čl. 10 koji predviđa uobičajena fakultativna ograničenja (neophodna u demokratskom društvu, radi zaštite javnog poretka, bezbednosti...) čime je učinjen presedan koji oslikava približavanje suda shvatanju da je neophodno da ograničenja slobode izražavanja budu svedena na najnužniju meru, a ne učinjena zavisnim od arbitrarne ocene državnih organa.

¹ U tu svrhu ovom konvencijom ustanovljen je i Evropski sud za ljudska prava gde postoji mogućnost za pojedinca da pokrene postupak ako smatra da je nekim aktom ili radnjom državnih organa (bilo koje države koja je ratifikovala konvenciju) povređeno neko od prava zagarantovanih konvencijom.

Drugi dokument koji se odnosi na ovu oblast je Preporuka Komiteta ministara SE o nezavisnosti i funkcijama regulatornih organa u oblasti radiodifuzije.²

U preambuli ovog dokumenta istaknuta je potreba da se u skladu sa čl. 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima kako ga tumači Evropski sud za ljudska prava³ osigura uspostavljanje posebnih nezavisnih regulatornih organa .

Prilog uz preporuku⁴ predviđa posebna pravila kojima određuje sastav regulatornih organa. U cilju očuvanja nezavisnosti u čl. 4 posebno je predviđena inkompatibilnost (nespojivost) funkcija. Članovi regulatornih tela ne smeju da obavljaju funkcije ili da imaju interes u preduzećima ili drugim organizacijama u medijskim ili srodnom oblastima koji bi mogli dovesti do sukoba interesa u vezi sa njihovim članstvom u regulatornom organu.

Posebno je u čl. 6. utvrđeno ograničenje za mogućnost razrešenja članova regulatornih tela kako bi se izbegla mogućnost da pretnjom razrešenjem ovlašćeni organi izvrše uticaj na nezavisnost članova regulatornih tela.

Razrešenje je moguće samo u slučaju prekršaja odredbi o inkompatibilnosti funkcija ili u slučaju drugog ozbiljnog prekršaja o čemu u tom slučaju odluku mora doneti sud. S obzirom da je jedan od osnovnih zadataka regulatornih tela izdavanje dozvola za emitovanje programa čl. 13. posebno su predviđena ovlašćenja regulatornih organa u toj oblasti. Propisi kojima se reguliše postupak izdavanja dozvola moraju biti jasni i precizni kako bi se sprečile mogućnosti zloupotrebe.

Članom 19 predviđeno je da regulatorni organi ne treba da *a priori* kontrolišu program, već kontrola treba da usledi posle njihovog emitovanja. Posebno je bitan čl. 23 koji predviđa da regulatorni organi imaju pravo da primene sankcije u slučaju kada radiodifuzna organizacija ne poštuje zakon ili uslove navedene u njenoj dozvoli. Regulatorni organi za svoj rad treba da odgovaraju javnosti i da u tom cilju redovno objavljuju periodične ili *ad hoc* izveštaje o svojoj aktivnosti.

Poslednji dokument koji je posebno značajan za ovu oblast je *Deklaracija o slobodi izražavanja*⁵ koja iako ne stvara pravnu obavezu za države koje su glasale za njeno usvajanje, ipak ima ogroman autoritet. Premda hronološki prethodi prethodno obrađenom dokumentu, time nije umanjen njen značaj koji leži u tome što on u svom čl. 8 zabranjuje mogućnost za države da uvedu mere direktne cenzure ili bilo kakve arbitrar-

² Preporuka-reč (2000)23 – usvojena od strane komiteta ministara 20. Decembra 2000. god na 735. sastanku zamenika ministara.

³ Vidi br.6

⁴ Rec(2000)23-smernice koje se odnose na nezavisnost i funkcije regulatornih organa za oblast radiodifuzije.

⁵ Usvojena 29.aprila 1982.god na 70 sednici Komiteta ministara.

ne kontrole ili ograničenja aktivnosti učesnika u informativnom procesu, tj. medijskom sadržaju ili prenosu i širenju informacija. Iz ovoga se jasno vidi da je već u tom periodu sazrelo uverenje da je neopravdano dozvoliti državi da merama direktne kontrole ograničava slobodu izražavanja. Ova ideja kasnije je potvrđena praksom Evropskog suda za ljudska prava kao i praksom onih država koje su pretendovale da ustanove zaista demokratski sistem uređenja medijskog zakonodavstva.

Sistem regulisanja položaja medija u pojedinim Evropskim državama

Da bi se na potpun način mogla sagledati rešenja prihvaćena u zakonodavstvima evropskih država, potrebno je prethodno osvrnuti se na istorijski razvoj pojedinih instituta jer je jedino na taj način moguće izvršiti potpunu analizu sadašnjih rešenja. Jedan od načina na koji se može obezbediti postovanje principa javnog servisa je izbalansiran sistem sastava regulatornih tela.⁶

Osnovna karakteristika *Nemačkog* sistema regulisanja položaja medija je podela nadležnosti između država i federalne vlasti. Posle⁷ drugog svetskog rata kontrolu nad medijima vrsile su države (*states-Lender*), a ne federalna vlast (*federal-Bund*). Saveznici su kontrolu medija delegirali komandantima pojedinih zona (oblasti) tako da su u sustini nadležnost imale vojne vlasti. Tako dolazi do izražaja različita regulativa u pojedinim oblastima kao posledica različitog sistema usvojenog u državama kojima je pripadao komandni kadar određene oblasti.⁸ To se takođe ogleda i u formiranju kontrolnih tela koj se formiraju po istom principu. 1950. god. dolazi do pokušaja ustanovljavanja nacionalne televizije koja bi bila pod kontrolom federalne vlasti. Međutim do toga nije doslo, čak je *Basic Law* iz 1949. god. predviđao isključivu nadležnost država po tom pitanju. Nakon ovoga nije više bilo pokušaja ustanovljavanja federalne televizije tako da je sve do danas nadležnost za regulisanje položaja medija ostal u nadležnosti država.⁹

Što se tiče sastava regulatornih tela, već u *First Television case* Bundesverfassungsgericht (sud) je istakao da je neophodno putem odgovarajućih propisa omogućiti svim bitnim socijalnim grupama (*social forces*) uticaj na sastav regulatornih tela. Sud nije isključio mogućnost da država ima svog predstavnika u regulatornom telu, mada po njegovom viđenju čl.5 *Basic Law*-a isključuje mogućnost državne kontrole. Ustavni

⁶ The Decline and fall of publice service broadcasting-Tom Crone,1995, str. 150.

⁷ podela nadležnosti između Federacije i republika članica.

³ npr.u zoni koju su kontrolisali pripadnici vojnih formacija Velike Britanije ustanovljen je sistem slican onome koji postoji za BBC.

⁹ Law and the Media;Tom Crone;1998, str. 50.

princip najviše je dosao do izražaja u *Sixth Television case* gde se postavilo pitanje sastava i Rundfunkrat-a (regulatornog tela javnih glasila) i regulatornog tela koje kontrolise rad privatnih glasila. Sud je i ovom slučaju zauzeo stav da članovi regulatornog tela ne smeju da budu stavljeni u službu interesnih grupa koje predstavljaju već da je njihova jedina dužnost da rade u opsem interesu.

Pitanje koje se takođe postavilo ovom prilikom bilo je pitanje grupa koje smatraju da imaju pravo da budu predstavljene u regulatornom telu. Sud je našao da ne postoji nikakva smetnja da budu predstavljene i grupe kao što su ženske organizacije, organizacije izbeglica..., ali takođe sud je istakao i da ne postoji neprikosnovenno pravo crkvi da budu predstavljene. Crkve su svoje argumente zasnivale na uticaju koje imaju u javnom životu. Na kraju sud je porekao da crkve imaju *ustavno* pravo da budu predstavljene u regulatornom telu.

Sastav Rundfunkrata (regulatornog tela) ustanovljen je zakonima država (*state laws*). Uglavnom telo se sastoji od 30-40 članova. Tipično je da u sastav regulatornog tela ulazi jedan član vlade, po jedan član svake političke partije koja je predstavljena u parlamentu, predstavnici Katoličke i evangelističke crkve, Jevrejske zajednice, predstavnici sindikata, predstavnik asocijacije poslodavaca, sportske, ženske i asocijacije mladih, predstavnici prosvetnih radnika, farmera.

Rundfunkrat deli odgovornost za kontrolu emitovanja programa sa dva organa – *Verwaltungsrat* (administrativno telo, *administrative board*) i *Intendant* (*Director-General*). Administrativni odbor je manje telo sastavljeno od 7-9 članov. Njih bira Rundfunkrat, mada ponekad jednog člana ovog tela bira i *Land government* – vlada Zemlje. Odbor je odgovoran za vođenje administracije, za finansijski plan i budžet i za podnošenje povremenih izveštaja. Ovaj odbor u globalu nije umesan u proces odlučivanja koji se tiče emitovanja programa – za razliku od drugog tela *Intendant* koje igra mnogo značajniju ulogu u ovom procesu. *Intendant* (*officer*) bira se na svakih 5 god. od strane Rundfunkrata koji takođe u izvesnim situacijama može odlučiti da ga opozove. Njegovo zaduženje ja da priprema raspored programa (*programme schedules*) i finansijske izveštaje (u saradnji sa administrativnim odborom). U praksi *Intendant* donosi najvažnije odluke dok Rundfunkrat obavlja globalnu kontrolu.

Nasuprot Nemačkoj gde su sastav i ingerencije regulatornog tela trpele dosta promena može se konstatovati da je u *Velikoj Britaniji* taj proces mnogo brže završen. Iako se i tamo desavalo da dođe do određenih izmena u sastavu i nadležnosti regularnog tela te izmene nisu bile suštinske prirode, već pre izvedene da bi rešile određene probleme organizacione prirode.

Prvi zakonodavni akt vezan za položaj medija usvojen je 1922. Njime je izdata prva dozvola za rad BBC-u (*British Broadcasting Company*). Položaj BBC-a menjan je dva puta u toku prvog perioda postojanja.

nja.¹⁰ *Sykes committee* (komisija koja je oformljena da bi našla najbolje rešenje za regulisanje položaja medija)¹¹ imala je u vidu da je sveukupna državna kontrola medija od ogromnog značaja. Uprkos tome komisija je odbila mogućnost uspostavljanja potpune državne kontrole u oblasti medija. Takođe, komisija se usprotivila uspostavljanju cenzure predlažući čak mogućnost da resorni ministar može dati dozvolu za ustanovljavanje privatnih radio stanica.

Izvestaj *Crawford Committee*-a (druga komisija koja je oformljena s istim ciljem kao i prva) 1925. posebno je značajan za dalji razvoj medijske regulative. U izveštaju je predloženo da radio stanice¹² ostanu pod kontrolom države za razliku od npr. američkog sistema koji je omogućavao potpunu slobodu u toj oblasti. Umesto toga Vlada je insistirala na ustanovljavanju *British Broadcasting Corporation* – čime bi se omogućilo stvaranje specijalnog statusa za BBC-statusa koji bi osigurao njegovu nezavisnost. Takav status ustanovljen je Kraljevskom poveljom (*Royal Charter*) koja je više puta menjana s ciljem da se na najbolji mogući način reše problemi koji su se pojavili nakon njenog donošenja. Taj dokument regulisao je odnos između BBC-a i resornog ministra. Ograničio je mogućnost za BBC da iskazuje svoje misljenje o aktuelnim političkim temama. Time se nastojalo doprineti većoj objektivnosti (samom činjenicom onemogućavanja za BBC da daje vrednosni sud o bilo kojoj pojavi došlo se do sistema prostog prezentovanja informacija prepuštajući pri tom javnosti da sama formira svoje misljenje o datom problemu). Ovo rešenje je svakako bilo preko potrebno da bi se sprečila mogućnost *kreiranja* mišljenja kod ljudi o određenim problemima.

Istovremeno druge odredbe ovog dokumenta ne bi se mogle oceniti kao pozitivne. Naime, postojala je mogućnost da se uskrati dozvola za objavljivanje neke informacije (i to bez obrazloženja, na osnovu slobodne procene nadležnog ministra) na osnovu čega se može zaključiti da je ovim rešenjem okrnjena mogućnost za postizanje objektivnosti jer se i samim sprečavanjem objavljivanja informacija utiče na kreiranje mišljenja kod građana.

U periodu od 1954. god. postojali su pokusaji da se stanje u oblasti medija promeni sto je i rezultiralo usvajanjem *Television Act*-a. Tim dokumentom ustanovljeno je ITA (*Independent Television Authority*) telo kojem je stavljeno u nadležnost davanje dozvola za emitovanje komercijalnih programa. Potrebno je posebno napomenuti da je ITA imala ovlašćenja koja su joj omogućavala da utiče na sadržaj programa putem direktne cenzure.¹³ Istovremeno ITA ima obavezu da unapređuje razvoj pro-

¹⁰ *Human Resource Management in the Electronic Media*, Randall K. Scott; 1994, str. 259.

¹¹ *Media law-geoffrey robertson*, 1999

¹² Osnivanje, dozvole za rad, programska sema itd.

¹³ Zabrana objavljivanja informacija.

grama u cilju stvaranja"javnog servisa koji omogućava edukaciju, informisanje i zabavu" iz čega se može zaključiti da postoji razlika između pojma "javni servis" u tom periodu i načina na koji se taj pojam shvata u modernom društvu gde on obuhvata mnogo širi spektar obaveza od onih koje su navedene kao sadržina prvobitnog pojma.

U periodu do 1990.god nije došlo do većih promena u regulisanju položaja medija. 1990. god. usvojen je *Broadcasting Act* koji se odnosi na položaj privatnih medija i dotiče BBC samo u manjem delu. Taj deo se odnosi na stvaranje novog regulatornog tela ITC (*Independent Television Commission*)

ITC se sastoji od predstavnika ključnih društvenih grupa. Može se konstatovati da su grupe kao npr. političke partije, organizacije poslodavaca, sindikati i crkve dobro predstavljeni. Što se tiče manje moćnih društvenih grupa može se reći da su one u znatno manjoj meri predstavljene u regulatornom telu nego što je to slučaj u npr. Nemačkoj. Regulatorno telo sastavljeno je od velikog broja članova što ga čini nepogodnim za brzo delovanje i uglavnom se ređe sastaje. Iz tog razloga pribegava se formiranju manjih operativnih grupa u okviru samog tela da bi se ubrzao proces izvršavanja odluka. Iskustvo je pokazalo da članovi ovog tela nisu imuni na uticaje koji dolaze od strane partija i drugih moćnih društvenih grupa. Za razliku od prethodnih tela koja su imala i određena ovlašćenja u pogledu mogućnosti da zabrane emitovanje nekih informacija ITC ne raspolaže takvim mogućnostima. Njegova nadležnost vezana je za davanje dozvola za emitovanje programa ali ne postoji mogućnost cenzure.

Italijanski model je u velikoj meri sličan Nemačkom modelu. Za vreme važenja zakona od 1975 regulatorno telo bilo je sastavljeno od dva predstavnika parlamenta. To telo nije imalo nikakav stvarni uticaj u pogledu vršenja kontrole već je samo predstavljalo sredstvo putem koga je parlament ostvarivao monopol nad javnom glasilima. Ovakav način državne kontrole bio je suprotan članu 21 ustava koji je garantovao nezavisnost sredstava informisanja.

Regulatorno telo (*commission*) sada je sastavljena od 40 članova koje bira predsednik oba doma parlament od predstavnika svih parlamentarnih grupa. Na ovaj način sprečena je mogućnost dominacije jedne parlamentarne grupe, ali nije sprečena mogućnost da više parlamentarnih grupa(koalicija)ostvare dominantan uticaj nad sredstvima javnog informisanja. Ova komisija ima trostruku nadležnost: 1. Odlučuje koja će grupa (ili grupe) imati pravo pristupa; 2. Donosi opšta pravila koja treba da osiguraju nezavisnost i nepristrasnost javnih glasila; 3. Imenuje članove Administrativnog tela (*Administrative Council*).Većina u komisiji (što znači stranke koje imaju većinu u parlamentu) imenuje12 članova saveta,dok manjina u komisiji (opozicione stranke) imenuju preostala 4 člana Saveta. Savet ima dužnost organizovanja finansijskog menadžmenta i planiranja poslovanja za RAI (javno glasilo) na osnovu opstih

smernica koje donosi Komisija. Nakon 1985. ovo telo izgubilo je mogućnost postavljanja *Director-General*-a (nesto slično Intendantu u Nemačkoj). On se sada imenuje od strane deoničara RAI-a. Nakon slučaja kada je većinu deonica RAI-a držalo preduzeće kontrolisano od strane Vlade IRI (*Institutio per la ricostruzione industriale*) dolazi do toga da ovu ličnost u sustini imenuje Vlada.

Kao i Intendant u Nemačkoj *Director-General* je ličnost koja u praksi donosi najznačajnije odluke. Odgovoran je Administrativnom savetu, a ima i nadzorna ovlašćenja nad direktorima svih kanala.

Francuska. Može se reći da se ideja slobode izražavanja pominje još u Deklaraciji o pravima čoveka i građanina iz 1789. god¹⁴. Princip slobode izražavanja nasao je mesto i u preambuli ustava pete republike (1958. god). Ali nista od toga nije primenjeno na položaj medija. Kroz ministarstvo poste, telegrafa i telefona država je zadržala potpunu kontrolu nad medijima. 1945. god. formirano je telo RTF (*Radiodiffusion television francaise*) koje nije imalo ovlašćenja za donošenje obaveznih odluka koje bi regulisale položaj medija. Nalazilo se pod direktnom kontrolom ministarstva za informisanje.

Do prve značajnije reforme dolazi 1964. god. kada je donet zakon kojim je RTF transformisan u ORTF (*Office de la radiodiffusion television francaise*)¹⁵

Promene nisu omogućavale potpunu liberalizaciju medijske regulative, ali su svakako predstavljale izvestan napredak kada se uzme u obzir da se ORTF više nije nalazio pod strogom kontrolom ministarstva za informisanje kao što je to bio slučaj u prethodnom periodu. Može se zaključiti da je ovim ostavljeno polje u kome je postojala bar minimalna mogućnost samostalnog delovanja kontrolnog tela.

1972. god. dolazi do usvajanja zakona kojim je ORTF rasformiran na 8 manjih organizacionih jedinica što je bio samo korak ka potpunom ukidanju tog tela do čega dolazi dve godine kasnije. Tokom ovog perioda nije doslo do ukidanja državnog monopola nad medijima. Tek dolaskom na vlast socijalista 1981. god. dolazi do liberalizacije kontrolnog režima.

Zakonom iz 1982. god. postavljeni su temelji novog sistema medijske regulative. Ustanovljeno je pravo građana da budu informisani o svim relevantnim događajima bez ikakve mogućnosti cenzure. Jedina ograničenja koja su se mogla odnositi na ovo pravo bila su ograničenja radi zaštite prava drugih lica, radi zaštite javnog poretka i sl., dakle – uobičajena fakultativna ograničenja koja su prihvaćena i u svim međunarodnim dokumentima koji se odnose na ovu oblast.

Posebno je značajno što je ovim zakonom ustanovljeno i telo (*High Authority*) čiji je zadatak da se stara o očuvanju nezavisnosti medija (sa-

¹⁴ Modern Newspaper Practice, F. W. Hodgson, 1990, str. 102.

¹⁵ Law and the Media; Tom Crone; 1998, str. 68.

stojalo se od 9 članova-od kojih su po tri člana birana od strane predsednika republike, predsednika skupštine i predsednika senata) *French Commission nationale de la communication et des libertes* (CNCL). Telo koje je stvoreno kao zamena za prethodno telo *High Authority* zakonom od 30. septembra 1986. predstavlja u stvari kombinaciju Nemačkog i Italijanskog sistema.

Ovo telo bilo je sastavljeno od 13 članova-predsednik republike, predsednik senata i predsednik skupštine birali su po dva člana ovog tela. *Counseil d'Etat, Cour de cassation, Cour des comptes i Academie franciase* – svaka od ovih institucija birala je po jednog svog člana za regulatorno telo. Preostala 3 člana birana su od strane prethodnih članova ali su morali zadovoljavati i određene kriterijume – to su morali biti stručnjaci iz oblasti televizije, telekomunikacija ili stampe. Komisija je sama birala svog predsednika koji je imao mogućnost da odlučujuće utiče na donošenje odluka u slučaju kada su glasovi podeljeni. Nadležnost ovog tela obuhvatala je i izdavanje dozvola za emitovanje programa uz znatno liberalniji režim od onoga koji je postojao u prethodnom periodu. Nakon mnogih kritika koje su bile upućene na račun kriterijuma kojima se CNCL rukovodila prilikom odobravanja dozvola (ovo telo bilo je često kritikovano jer je podržavalo Vladu Žaka Širaka) došlo je do zamene ovog tela drugim.

Conseil superieur de l audiovisuel (CSA) je telo koje je zamenilo CNCL 1989. god. telo je sastavljeno od 9 članova: jedna trećina bira se od strane predsednika republike, druga trećina od strane predsednika skupštine i jedna trećina od strane predsednika senata. Predsednik tela bira se od strane predsednika republike. Nadležnost ovog tela razlikuje se mnogo od nadležnosti prethodnog. CSA je dužna da osigura nepristrasnost i objektivnost javnih glasila. CSA ima ovlašćenja da odredi koji će se program emitovati a koji ne. Takođe može da odredi koji će se program i u koje vreme tačno emitovati. Nema na raspolaganju ovlašćenje da diskreciono odlučuje o dodeli dozvola već se mora rukovoditi određenim kriterijumima.

Zaključak

Trenutno stanje u zakonske regulative u oblasti medija u SRJ je trenutno veoma specifično. Naime posle ukidanja neustavnog Zakona o javnom informisanju iz 1998. god položaj medija nije još uvek regulisan ni jednim zakonom. Mediji su u – *pravnom vakuumu*.

U očekivanju novog zakona o javnom informisanju za koji jedino možemo da se nadamo da će odgovarati standardima prihvaćenim u Evropskim državama ostaje samo da preporučim određena rešenja za koja mislim da bi na najbolji način resila aktuelne probleme. S obzirom da je stanje kod nas prilično kompleksno-ne postoji nikakva tradicija slobode izražavanja, ne postoji nikakav raniji model na koji bi mogli da se oslo-

nimo najbolje je prihvatiti neki od modela prihvaćen u drugim državama regiona uz poklanjanje dužne pažnje specifičnostima nase situacije.

Očito je da se ne može izbeći mogućnost da parlamentarne stranke imaju svoje predstavnike u regulatornim telima, ali to ne znači da treba dozvoliti parlamentarnoj većini mogućnost da izvrši presudan uticaj na regulatorna tela.

Potrebno je uključiti i predstavnike drugih društvenih grupa u sastav regulatornih tela. Najbolje bi bilo kada bi oni činili i većinu u tim telima. U tom procesu najbitniju ulogu bi trebalo da odigraju predstavnici NGO-a i medijski eksperti (koje mi nemamo). Ukoliko bi sastav regulatornih tela i odgovarao evropskim standardima potrebno je jos da se utvrdi nadležnost tih tela. Iako i sama tela treba staviti pod određenu vrstu kontrole (neka vrsta drugog stepena)u našem slučaju najbolje bi bilo da telo poseduje veću nadležnost. To je neophodno da bi se izbegla mogućnost uticaja iz okruženja (političke stranke...) koji se može pokazati kao posebno negativan s obzirom na nedostatak demokratske kulture u našem društvu.

Jovanka Mrdović

SOLUTIONS OF THE STATUS AND REGULATIVE BOARDS OF PUBLIC MEDIA ACCEPTED IN EUROPEAN COUNTRIES' LEGISLATIONS

Summary: Basic conceptions of public and private media organs newspapers are considered and a description of European legal solutions of their functioning is given. The conclusion is that the position of media in Serbia today, a year after the democratic changes, is not still regulated by a law.

Key words: public and private media, European Union, The Council of Europe.

DOKUMENTA

Poslednje verzije zakonskih predloga iz oblasti medija mogu se naći na internet adresi:

www.mediacenter.org.yu ; www.nuns.org.yu

1. MODEL ZAKONA O JAVNOM INFORMISANJU
2. PREDNACRT ZAKONA O RADIODIFUZIJI

INSTITUTIONAL (RE)CONSTRUCTION SERBIA – A YEAR OF TRANSITION

CONTENTS

<i>Preface</i>		5
CIVILISATIONAL AND IDEOLOGICAL FRAMEWORK		
<i>Jovan Arandjelović</i>	Culture model and Constituting of Democratic Institutions	13
<i>Vladimir N. Cvetković</i>	Institutions, State, Identity	27
<i>Mile Savić</i>	Reconstruction of Discourse of Institutions	43
<i>Ivan Petrović</i>	Scientific and Research Scene in Europe and Transformation of its Institutions in Serbia	53
<i>Milenko Bodin</i>	A Way to New Institutions in Serbia	95
<i>Neven Cvetičanin</i>	Reconstruction of the System of Values of Serbian and Yugoslavian Society	103
CONSTITUTIONAL SYSTEM		
<i>Aleksandar Molnar</i>	Is There any Way From the Old Regime? (Dilemmas on Convocation of Constituent Assembly in Yugoslavia)	111
<i>Miloš Knežević</i>	Transit – Transition - Transformation	121
<i>Dušan Pavlović</i>	Constitutional Reform in FR Yugoslavia in 2001	141
<i>Miodrag Radojević</i>	Contradictions of Institutional Reconstruction in Serbia	149
<i>Documentation</i>		161
POLITICAL SYSTEM AND PUBLIC OPINION		
<i>Milan Brdar</i>	Prospects for Institutional Reform in Serbia After the October 5 th , 2000	165
<i>Stjepan Gređelj</i>	Achievements and Obstacles in Preelectoral Public Opinion Researches in Serbia (1990-2000)	179
<i>Slobodan Divjak</i>	Towards a Multiparty System	189
<i>Predrag Golubović</i>	World of Virtual Institutions	197

<i>Marinko M. Vučinić</i>	Legalism and Centaur Transition	201
<i>Branko Dragaš</i>	What is to Be Done?	207
<i>Documentation</i>		215

FOREIGN AFFAIRS

<i>Svetozar Stojanović</i>	A Little Country Opposite Global Power (Notes on relations between USA and FRY)	229
<i>Puniša A. Pavlović</i>	Institutional Reconstruction of Yugoslavia in the Field of International Relations and Foreign Affairs	233

ECONOMIC SYSTEM

<i>Miroslav Prokopijević</i>	There is No Success Without Reforms	247
<i>Božo Stojanović</i>	The Law of Work –The First Step in Reform of Market of Labor	263
<i>Darko Marinković</i>	Syndicates In Serbia a Year Later – From Conflicts to Dialogue	277
<i>Documentation</i>		289

JUDICIARY

<i>Zoran Ivošević</i>	Independent and Fair Judiciary in Independent Serbia	293
<i>Slobodan Vuković</i>	Rule of Law and Corruption	309

DEFENSE AND SECURITY

<i>Bojan B. Dimitrijević</i>	New Orientation Directions of Army in Serbia	323
<i>Zoran Dragišić</i>	Old Answers to New Questions	335

EDUCATION

<i>Živan Lazović</i>	University Reform: Diagnosis and Preconditions	345
<i>Miloš Urošević</i>	School and its Position in Education for Civil Society	351
<i>Zdenka Ivković, Ljilja Milivojević</i>	Organisation of School System in the Function of the XXI Century	369
<i>Boris Kordić</i>	Prevention of Mental Health at the University of Belgrade	375
<i>Documentation</i>		379

CULTURE

<i>Vesna Đukić-Dojčinović</i>	Education, Science, Culture: From a Vision to Reality	401
<i>Ivana Kronja</i>	Strategies of Culture Politics in Serbia: One Year Later	411
<i>Slavica Stevanović</i>	Reconstruction of Domestic Institutions of Culture	427
<i>Gordana Popović</i>	Culture and media – a Year Later	433
<i>Branka Miličić</i>	Loading Data, Please Wait–What Can (but Need Not) Happen in 365 Days	439
<i>Milan Cvetković</i>	Petite histoire et mode d'emploi du Centre culturel Yougoslave à Paris	447

MEDIA

<i>Nenad Cekić</i>	Did Anything Happened on the 5 th October?	455
<i>Stevan Nikšić</i>	Media Without Changes	461
<i>Jovica Trkulja</i>	The End of the Myth of Independent Journalism	469
<i>Dragan Janjić</i>	Media in Transition	477
<i>Rade Kalik</i>	Transformation of Electronic Media	481
<i>Jovanka Mrđen</i>	Solutions of the Status and Regulative Boards of Public Media Accepted in European Countries' Legislations	489
<i>Documentation</i>		501